

סימן א

חרקים שעל גבי הדגים, אם יש לחוש להם לאחר שהדגים עוברים ניקוי קשקשים

בבריכות הגידול בעצמם. ואתאר את הטפיל הזה: הטפיל הוא ממשפחת שטרגליים השייכים למחלקת סרטנים, המצוי בדגים, הטפיל נצמד לעור ולסנפירים של הדגים. מצוי בעיקר בקרפיון ולפעמים גם בדג אמנון, ולעיתים יותר נדירות בבורי ובכסיף. [לאחרונה ראינו טפיל כעין זה ממש מופיע על דגי בקלה שהגיעו מארגנטינה] נקבת הטפיל היא היחידה המגיעה לבגרות על גבי הדג, וניתן להבחין בה כאשר היא בולטת מתוך פצע על העור, וראשה שקוע עמוק בשרירי הדג ורק גופה בולט החוצה, צורתה היא שקופה [ולעיתים מקבלת צבעי שונים בהתאם למזון ממנו היא ניזונת]. תוך כדי הסתגלות לחייו כטפיל על הדג, רגליו מתנוונות, גופם של הזכרים מתקטן, וגופן של הנקיבות מתארך כשחלקו האחורי מתמשך כתולעת ומתמלא באיברים. כשהחלק הקדמי של הנקבה חודר

אלול חודש הרחמים תשס"ג

לכבוד ידידי ורעי הרב אהרון ולקן נר"ו מפקח בעניני כשרות הדגים בת"א יפו שלום וברכה!

כבקשת כב' הנני לענות בדחיפות על שאלתו כיון שהיא נוגעת הלכה למעשה.

תיאור השאלה:

הנה דבר ידוע ומפורסם הוא, שעל גבי דג הקרפיון מצויים חרקי מים – טפילים, בדג מצויים שני סוגי טפילים האחד הוא מסוג "ארגולוס" שיושב כולו ע"ג הדג, ובאמצעות שתי סדקיות מציצה ניזון מהדג [דגים שנגועים רק בטפיל זה, אפשר לנקותם גם במרכזי השיווק תוך השרייתם בחומר מסוים למשך שעותיים ואזי הטפיל משתחרר מהדג]. אולם קיים טפיל נוסף "לרניאה" שלא ניתן לטפל בו במרכזי השיווק אלא

קסה תולעת בירורי הלכה – סימן א' שני

לתוך עור הדג בעזרת שלוחות המוצצות מן הדג את מזונו, החלק האחורי של הנקבה נשאר חופשי, ובחלק זה מתפתחים שקי הביצים שמהם בוקעים הזחלים שהם חופשיים במים, עד שהם נטפלים לדגים חדשים. מספר קטן של טפילים אינו משפיע על הדג, אולם טפילים רבים על דג קטן גורמים לו לאנמיה ומוות. סימני פציעה הנראים כעין כתם אדום נפוח, מהוים הוכחה מובהקת שהדג נתקף ע"י הלרניאה. ע"כ התיאור. והנה כדי למנוע הגעת דגים נגועים בטפיל זה למרכזי השיווק, עושים טיפול ממושך של כמה שבועות בבריכות הגידול, באמצעות חומרים מסוימים ["ברומקס"], כל טיפול נמשך כ- 48 שעות. אולם במידה ומגיעה סחורה שנגועה בטפיל זה, אין כיצד לנקותה במרכזי השיווק, והיא איננה מתקבלת בסיטונאות. כל האמור הוא כמובן רק במקום שיש שם השגחה ראויה שמעמידה שם אנשי מקצוע שיבדקו ביסודיות ובמקצוענות את התוצרת.

אולם זה מקרוב שמעתי טענה חדשה שיש המקלים להשתמש בדגים שנמצא בהם סוג

טפיל זה, וזאת עקב כך שכאשר מקשקשים את הדג [=מורידים את הקשקשים של הדג בזמן הנקיון] מורידים גם את הטפיל, והגם שנשאר חלק הראש של הטפיל תקוע בתוך הדג, מכל מקום הוא כבר אינו בריה ובטל בדג. ולענ"ד טענה זו אינה נכונה להלכה, וגם לאחר הקישקוש עדיין אין החרק בטל, זאת ועוד שפעמים רבות גם לאחר הורדת הקשקשים הטפיל נשאר בשלימותו, ויבואר לקמן.

וכדי לבאר את דברי, אמרתי להקדים קצת מדיני בריה, והגם שחלק מן הדינים דלקמן אינם שייכים לגוף השאלה, אלא לעיקר דין בריה, מ"מ אמרתי כיון שסוגיא זו חשובה מאד הלכה למעשה, על כן אאריך ואבאר את דיניה. ובזה החלי בס"ד.

קיי"ל להלכה שהגם ששאר איסורים שנפלו לתערובת של היתר, כל שיש ששים של היתר כנגד האיסור, כל התערובת מותרת. מכל מקום חרק, כגון נמלה שנפלה לתערובת, אינה בטילה, אף אם יש בתערובת כמות של אלף ויותר של היתר כנגדה. וטעם הדבר, כיון שלנמלה יש דין "בריה"

תולעת בירורי הלכה – סימן א' שני קסט

שאינה בטילה אפילו באלף. ודין זה של בריה שנינו במס' חולין דף צ"ו ע"ב, "בריה שאני, ואם מכירה בנותן טעם [בדברים שנותנים טעם לשבח כגון גיד הנשה ודג טמא], ואם לאו הכל אסור". ודין זה הוא דרבנן, דמדאורייתא גם בריה בטילה ברוב, וכפי שיבואר לקמן. וכן פסק להלכה רבינו הרמב"ם בהל' מאכלות אסורות פט"ז הל"ו. וכן פסק מרן השולחן ערוך יו"ד סי' ק' סעי' א'. ושרצים דין בריה יש להם, וכמו שפסק הרמב"ם בהל' מאכ"א פ"ב הכ"א, ובשו"ע ביו"ד שם. ולענין שרץ שדינו כבריה אין חילוק אם הוא חי או מת, וכמו שנראה ברור מכל המקומות שהוזכר בהם דין בריה, וכן הוא להדיא בהגה"מ על הרמב"ם פט"ז מהל' מאכ"א אות ב.

והנה דין זה שבריה אינה בטלה אפילו באלף, אינו אלא מדרבנן, כיון שמן התורה אף בריה בטילה כדין שאר איסורים שהרי נאמר בתורה "אחרי רבים להטות" לכן אם יש רוב היתר כנגד האיסור, האיסור מתבטל. ודין זה אף בדבר חשוב או ראוי להתכבד ואף בריה. וכ"כ רש"י במס' חולין שם בד"ה לא

יועילו. ועו"ע רש"י עמ"ס גיטין דנ"ד ע"ב. והטעם שהחמירו חכמים בדין בריה שאינו בטל יבואר לקמן. ואמנם הפר"ח סי' ק ס"ק ג, כתב בשם המהרי"ל להוכיח מדעת רבותינו בעלי התוספות עמ"ס בבא מציעא ד"ו ע"ב בד"ה קפץ, שמהא שהתוס' לענין דבר שבמנין כתב שהוי מדרבנן ולענין בריה נזקק לתי' אחר ולא כתב שגם זה מדרבנן, מוכח שדין זה מהתורה. אולם אין כן דעת שאר הראשונים, וכ"ה להדיא ברשב"א ובריטב"א ברא"ש ובר"ן על הסוגיא בחולין שם, שכל דין זה אינו אלא מדרבנן. וכ"פ להלכה הט"ז על השו"ע בסי' ק ס"ק א. וכ"כ הפר"ח הנ"ל להלכה ועוד.

ולפי זה שקיי"ל שדין בריה אינו אלא מדרבנן אם כן במקום שיש ספק אם החרק דינו כבריה, דינו ככל ספק דרבנן דאזלינן לקולא. וכ"כ להדיא הר"ן בסו"פ גיד הנשה בד"ה גרסינן וז"ל: "ומדלענין מלקות ספיקא, לענין שתאסור תערובתה אפילו באלף נקטינן לקולא, דבריה לא בטלה דרבנן הוא, ובספיקה דרבנן נקטינן לקולא". עכ"ל. וכ"פ רבינו הט"ז

קע **תולעת** בירורי הלכה – סימן א **שני**

על השו"ע סי' ק' ס"ק א. וכ"פ הרב חכ"א כלל נג סעי' ב. וכ"כ לגבי חתיכה הראויה להתכבד רבינו הרמ"א בס' קא סעי' א' שאזלינן בספיקה לקולא, וביאר שם הש"ך בס"ק ב' והט"ז בס"ק ב' שהיינו משום שכל דין זה שאינם בטלים ברוב זה דרבנן.

ואמנם כל זה שאנו נוקטים לקולא, היינו היכא שיש ספק אם זה בריה או שיש ספק אם זה חה"ל, אולם אם זה בודאי בריה או בודאי חה"ל, בכה"ג אין דנים בספיקא לקולא, אלא דנים לחומרא, וכ"כ הש"ך והט"ז שם. וכוונתם כעין מה שמצינו בסו"פ אלו טריפות על תולעת שפירשה מקצתה מן הפרי התלוש, או שיצאה לאויר העולם ולא שרצה, בכה"ג אזלינן לחומרא. וכ"כ הר"ן בס"פ אלו טריפות בסוד"ה בעי רב יוסף, וכן נפסק לחומרא ברמב"ם בהל' מאכ"א פ"ב הט"ו, וכן נפסק בשו"ע סי' פד סעי' ד. אולם בכגון בריה שחסר אבר שנתרסק שאין הנשמה תלויה בו, שהגמ' בנזיר נ"א ע"ב נשארה בספק, ע"ז כותב הר"ן הנז' בסו"פ גיד הנשה שאזלינן לקולא.

ועתה ראיתי לרבי יוסף חיים

בספרו שו"ת רב פעלים יו"ד ח"ד ס"ח בד"ה גם מה שכתב, דהחכם השואל רצה להקל בשתיית קפה של גוי העשוי ממים שיש שם תולעים, כיון שיש צד לומר שנימוחו התולעים מחמת הבישול, וממילא יש כאן ספק, ודין דבריה הוא דרבנן ואזלינן לקולא. והשיג על זה הרב פעלים, שזה תמוה, כיון שחכמים עשו דין זה דבריה כדין איסור תורה ולא אזלינן בזה לקולא, אלא נקטינן לחומרא. ורק אם יש ספק אם זה בריה או לא, בזה אזלינן לקולא, אולם אם זה ודאי בריה רק שיש ספק מצד אחר, כגון ספק אם נמוחה, יש לזה דין איסור תורה, ואזלינן לחומרא. וזה ברור ופשוט. עכ"ד.

ויש להבין את דב"ק, שהרי בכל הספיקות שהחמרנו בענין תולעים אינו משום שרבנן עשאוה כשל תורה, אלא משום שיש כאן ספק איסור, וספק איסור בשל תורה לחומרא, וכיון שהלכנו לחומרא שדינו כשרץ, לכן הוא אסור, וכדין כל ספיקא דאורייתא. אלא שלכאורה מדברי הרשב"א שהביאו מרן השו"ע להלכה בסי' פ"ד סעי' ט, נראה כדבריו, ששם שנינו לענין

תולעת בירורי הלכה – סימן א' שני קעא

שמצינו שחייבה תורה מלקות על האוכל נמלה שלימה, אף שאין בה כזית, מכאן שהחשיבה תורה בריה שלימה, ועל כן אינה בטילה לעולם. וכן הוא להדיא בריטב"א בחולין דף צ"ט ע"ב בד"ה וליבטול ברובא, שהטעם שהחמירו חכמים, הוא כיון שמצינו שאף התורה החמירה ללקות על נמלה, אע"ג שאין בה כזית, ולכן גם חכמים החמירו בזה, אולם היכא שהקלנו לענין מלקות, כגון שנתרסק אבר שאין הנשמה תלויה בו, שהוא בספק, גם לענין ביטול הרי זה בטל, ואין לו דין בריה. כלומר כפי שמתבאר מהראשונים, כל שלוקין עליו אנו רואים שחשוב הוא, וכיון שהוא חשוב איננו בטל.

והנה עלה בליבי הספק, דלפי כלל זה יתכן שיש חרקים שהם שלמים ואמנם הם אסורים, אולם לא יהיה עליהם דין בריה, וכגון הא ששנינו בגמ' חולין ס"ז ע"ב לענין תולעים ששרצו בתלוש אולם פירשו לאויר ולא שרצו בארץ, או שפרשו רק על גבי הפרי או על הגרעין או מפרי לפרי, בכל זה נשארה הגמ' בספק, וכיון שזה ספק בדין תורה, קיי"ל לחומרא,

פירות שדרכם להתליע, אם עבר ובשלם אם אינו יכול לבדוק, מותר באכילה. ומבאר ברשב"א שהטעם משום ספק ספיקא, ספק שמא היה רחש, ואם היה שמא נמחה ונתבטל, שכל בריה מחויה מתבטלת. עכ"ד. אולם אם היה ודאי תולעת, אלא שיש ספק אם נמוח, הביא הש"ך בשם האו"ה שאין להקל באיסור תורה משום חד ספיקא. ולכאורה יש להקשות, שהרי סו"ס יש וודאי רוב היתר בתערובת נגד התולעת, וא"כ מדין תורה ודאי מותר התערובת, וכל הספק הוא נשאר בריה או שהתרסקה, וכל הספק הוא בדין דרבנן, ומדוע לא נאמר ספיקא לקולא. אלא מוכרח שכיון שיש רק ספק אחד אנו מחמירים בזה, אע"ג שמעיקר דין תורה זה בטל, וע"כ כדברי הרב פעלים. ורק אם יש ספק אם זה בריה בכה"ג אזלינן לקולא. ועי' בערוך השולחן סי' ק' סעי' ד שכתב: "דכל שיש ספק הולכין לקולא ואין חילוק בין ספק העצם לספיקא דדינא". עכ"ד. ויש עוד להתיישב בזה.

ובטעם הדין שהחמירו חכמים בבריה, הוא עפ"י המבואר לעיל בדברי הר"ן שכיון

קעב תולעת בירורי הלכה – סימן א שני

ואסורים החרקים האלו. וכ"פ רבינו הרמב"ם בהל' מאכ"א פ"ב הט"ז, וכ"פ בשו"ע סי' פד סעי' ד. ועי' בהגהות הרמ"א שם, וכן בכרו"פ, שהביאו שהספק רק דרבנן אולם מדאורייתא שריא. ועי' בחזו"א יו"ד סי' יד אות ה ד"ה הפמ"ג, שכתב שהספק הוא בדאורייתא, וכיון שאסרו הוא מן התורה אסור. אולם לכו"ע אע"ג שאסור מ"מ אין לוקין על שרצים אלו, וכמו שסיים הרמב"ם שם "כל אלו אסורין מספק, ואין לוקין עליהם". וא"כ לפי"ז דאמרן שדין בריה תלוי בחיוב מלקות, א"כ בכה"ג שאין לוקים עליהם א"כ לא יהיה להם דין בריה. וצ"ע.

ולפי הנזכר שעיקר הטעם להחמיר בבריה הוא כיון שמצינו שלוקה אף בפחות מכזית, א"כ ברור שיש להחמיר בזה בכל סוגי החרקים ולו גם הקטנים ביותר, וכ"ז דלא כמו שכתב ספר משכנות יעקב סי' לא, שתולעים קטנות כמו המילבין הקטנים, שמחמת עוצם קטנותם נאבד ממשן, אין להם דין בריה, כיון שהן אינן חשובות בפנ"ע. עכ"ד. ולכאורה אע"ג דלענין חה"ל ודבר חשוב, שאינם

בטלים עקב חשיבותן, שפיר מסתברים דבריו, כיון שהכל תלוי בחשיבות. אולם לפי מה שאנו נוקטים כדעת הראשונים שבריה אינה בטילה כיון שלוקים עליה, ומכאן נובע חשיבות הבריה, א"כ גם תולעים קטנות מאד, כל שנראים לעין, אם אכלם לוקה עליהם [וכפי שביארתי ב"תולעת שני" כרך א בפרק שני סעי' ג], וא"כ כיון שלוקין עליהן הרי הן נחשבים, וממילא דין בריה עליהם. וכבר בספר ערוך השולחן סי' ק סעי' טז הב"ד המשכנ"י ודחה דבריו כנ"ל. עי"ש. אולם לפי מה שכתב בספר ראש יוסף עמ"ס חולין דף צ"ו ע"ב, שגם בריה אינה בטילה כדין חה"ל, שזה משום חשיבות, יש מקום לדבריו.

והנה אחר שלמדנו שחרקים דין בריה להם ממילא אינם בטילים לעולם כפי הכלל שנקוט בידינו וכאמור, וכן העיקר להלכה ודלא כדעת הר"ש עמ"ס תרומות פ"י מ"ח, שכתב שבריה בטילה בקרוב לאלף, והיינו בתתק"ס, וכן כתב הרשב"א בתוה"ב בית ד שער א. וכ"ז ע"פ המבואר בירושלמי. וע"ע ברשב"א בחידושיו עמ"ס

תולעת בירורי הלכה – סימן א' שני קעג

התנאים אין עליו שם בריה. ועי' בביאור הגר"א אות ו.

התנאי האחד הוא שיהיה דבר שהיה בו חיות. ותנאי זה בא להוציא פרי אחד אף שהוא שלם שאין עליו דין בריה.

והתנאי השני הוא, שיהיה דבר שאסור מתחילת ברייתו, להוציא עוף טהור שנתנבל שאינו אסור מתחילת ברייתו. [והנה ע"פ תנאי זה רצה להתיר בספר כרתי ופלתי סי' ק' ס"ק ד, את התולעים שגדלו בתלוש, דכיון שאינם אסורים מתחילת ברייתם אין להם דין בריה. אלא שסיים שמ"מ ח"ו להקל בזה. וכ"כ חידוש זה בשו"ת טוט"ד תליתאה ח"א סי' ק"ס. אלא שכבר דחו האחרונים טעם זה, ועי' בחוות דעת סי' ק' ס"ק ה, שדחה, והוכיח שהם נקראים אסורים מתחילת ברייתם. וכן דחה דבריהם מרן הרחיד"א זצ"ל בשו"ת ברכה סי' ק' אות ד. וכן דחה דבריהם בשו"ת רב פעלים יו"ד ח"ד סי' ח בד"ה ודע לכאורה, והביא שם את הרב תפארת אדם, והרב גינת ורדים, ובשו"ת חקרי לב יו"ד א, סי' ס"ג, שדחו את דבריהם לחלוטין. וכן העלה להלכה מרן

חולין דף צ"ז ע"ב בד"ה א"ל הב"ע, שכתב בשם הראב"ד שבדין בטלה באלף ומאתיים. [ועי' בהערה שם בהוצאת המרכז לחינוך תורני בזכרון יעקב]. והב"ד בביאור הגר"א על השו"ע סי' ק' אות ב. ובערוה"ש סי' ק' סעי' ג. אלא שלהלכה כבר פסק מרן בשו"ע בסי' ק' סעי' א, שבדין אינה בטילה כלל. אלא שאפשר לצרף דיעות אלו במקום הספק, וכפי שנתבאר בשו"ת רב פעלים ח"ד יו"ד סי' ח בד"ה גם מה. ועיי"ש.

חז"ל נקטו שלשה כללים אימתי ובמה יש דין בריה, ולדין זה יש נ"מ גם בביטול חרקים בתבשילים השונים. וכללים אלו נלמדים מסוגיות הש"ס במס' מכות במשנה ריש פרק שלישי, ובגמ' שם דף יז ע"ב. ובגמ' בחולין דף צ"ז ע"ב ובדף ק' ע"א. וביאר היטב רבינו הר"ן בסו"פ גיד הנשה בד"ה גרסי' בגמ', את כל התנאים. ובתוס' עמ"ס מכות דף יז ע"א בד"ה ורבנן, פליג וס"ל שאי"צ חיות, שא"כ ג"ה אין בו חיות, וס"ל שהכלל הוא אם יחלק אם שמו עליו או לא. ומרן בשו"ע בסי' ק' סעי' א, הביא את כל התנאים יחד. כך שאם חסר אחד מן

קער תולעת בירורי הלכה – סימן א שני

כדעת הש"ך שכתב לחדש בסי' ק"ד ס"ק ג' ששמונה שרצים שדינם שאסורים בכעדשה, לוקין על אכילתן בכעדשה. והם נחשבים בריה בכעדשה אע"ג שאינם שלימים. ועי"ש בט"ז שחלק ע"ד. ובנו"כ על השו"ע שם.

אודות חרק שלם שנחשב "בריה" ואינו בטיל, לכאורה יש לדון על אותם חרקים שמאוסים אם גם עליהם נתנו חז"ל דין בריה או לא. כתב הרמב"ם בהל' מאכלות אסורות (פ"ב הכ"א) וז"ל: "אבל האוכל בריה טמאה בפני עצמה כולה הרי זה לוקה מן התורה ואפילו הייתה פחותה מן החרדל, בין שאכלה מתה בין שאכלה חיה, ואפילו סרחה הבריה משתנית צורתה, הואיל ואכלה כולה לוקה". עכ"ל. ולכאורה אם כן מפורש ברמב"ם שאף אם סרחה [כלומר שהסריחה לאחמ"כ, ולא סרוחה מעיקרה] ג"כ לוקה, וממילא גם י"ל שאינה בטלה אפילו באלף, כדין בריה. וכתב הרב המגיד על הרמב"ם שם, שהיינו דווקא בשלא סרחה והבאישה עד כדי שלא תהיה ראויה לאדם, אבל אם סרחה עד כדי כך, כבר כתב הרמב"ם (מאכ"א

הראש"ל שליט"א בשו"ת יחזקאל דעת ח"ו סי' מז בערה שם. ועו"ע למו"ר ועט"ר הראש"ל הג"ר שמ"ע שליט"א בשו"ת שמע שלמה ח"א יו"ד סי' א' אות ה', שהעלה שצריך הטעם שנחשבים בריה הם כדברי השו"ב הנז', וע"ש].

והתנאי השלישי הוא, שצריך שיהיה דבר שלם. ולכן בריה שתרכקה, או שנחתך ממנה אפילו אבר אחד, ואפילו שאין הנשמה תלויה בו, אין לו דין בריה, ובטל בהיתר כדין שאר איסורים. וגם תנאי זה נפסק בשו"ע סי' ק ס"ק א. ומבאר הט"ז שם בס"ק ב, שלא תאמר שאם נשאר שמו עליו אע"ג שאינו שלם שיהיה לו דין בריה (עי' תוס' עמ"ס מכות דף יז ע"א). קמ"ל שצריך דווקא שיהיה שלם. וכן כתב הש"ך בס"ק ו, שאפי' נחתך אבר שאין הנשמה תלויה בו ג"כ אין לו דין בריה, וכ"ז מתברר מדברי הר"ן בסו"פ גיד הנשה הנז' לעיל. וכן הוא בביאור הגר"א בסי' ק אות יא. ומרן בשו"ע חזר על הדברים גם בסימן קא סעי' ו. והנה מכל זה שמרן לא חילק בין סוגי השרצים, ובכולם ס"ל שצריך שיהיה שלם, מוכח לכאורה שלא

תולעת בירורי הלכה – סימן א' שני קעה

פי"ד הי"א) שהוא פטור, שכן הלכה כרבי שמעון שנבלה שאינה ראויה לגר לאו שמיה נבלה. עכ"ד.

ולכאורה יש להקשות שאם כדברי הרה"מ בד' הרמב"ם, מה חידש לנו הרמב"ם בבריה, לאחר שכבר פסק הלכה בכל האיסורים שאם אינן ראויין לגר שהאוכלם פטור. שאם דין בריה כשאר איסורים מה חידש הרמב"ם בדין בריה? וקושיא זו כבר הקשה הרב מחת חינוך (במצוה קסג אות ו), על דברי הרה"מ. ויצא לבאר אחרת בדעת הרמב"ם, שס"ל שהיכא שאכלה שלימה כיון שחייב אף בשיעור כל שהוא, ממילא חייב אם הופסדה ונסרחה ואף שאכלה שלא כדרך הנאה. אולם היכא שצריך כזית כגון שלא אכלה שלימה בכה"ג אינו חייב אם זה שלא כד"א. אלא שמסיים שם שבטלה דעתו נגד דעת הרב המגיד.

אלא שהפר"ח (יו"ד סי' קג סוף אות א), פליג על הרה"מ, וס"ל שאף בסרוחין מעיקרא כגון זבובין ויתושין, אף אם הסריחו אח"כ עד שנפסלו לגמרי מאכילת אדם, ג"כ אסורין מן התורה ולוקין עליהם, וסיים וכן עיקר. ולדברי הפר"ח אם

אסור מה"ת ולוקה עליהם, א"כ גם דין בריה יש להם ואינם בטלים. אולם הרב פרי תואר על השו"ע שם (סוס"ק ב) כתב שאין דברי הפר"ח מוכרחים. ונראה שדעתו נוטה לדעת הרה"מ. אלא שצ"י שצ"פ אסור לאכול גוף האיסור אפי' נפסל מאכילת אדם. ויעוי' עוד בד"ז בכף החיים סי' קג אות ז. והרב ברכי יוסף סי' קג אות א, הביא את מחלוקת הרה"מ והפר"ח, וצ"י שם את דברי הרב בתי כהונה שכתב שהמחלוקת בנפסלה מאכילת אדם, אולם אם גם נפסלה מאכילת כלב, גם הפר"ח יודה דשריא. ובסו"ד הביא שם שנראין דברי הרב המגיד. עיי"ש.

והנה אל מול דעת הרמב"ם שפסק שגם שרצים מאוסים אסור, מצינו לרבינו הרא"ה בבדק הבית (בית ד' סוף שער א) שדעת אחרת עמו, וס"ל שכל שהשרצים טעמם פגום מותר גופם וצירם, ואינם נאסרים מה"ת, אא"כ השתבחו בעודם בתבשיל, אלא שגם אז אין להם דין בריה, וכל שיש שישים נגד הטעם המשובח, הם בטלים. וכל מה ששנינו בגמ' לגבי נמלים וזבובין אין זה אלא אם יש כיו"ב

קעו תולעת בירורי הלכה – סימן א שני

שאינם מאוסים, אולם אה"נ במאוסין אינם אסורים מה"ת ואין להם דין בריה. עכ"ד. ואע"ג שאין דעתו להלכה, מ"מ יעוי' למרן הראש"ל שליט"א בספרו הליכות עולם (ח"ו עמ' רס"ט), שצירף דעה זו כסניף. יעוי"ש.

והנה להלכה מצינו מפורש שפסק מרן בשו"ע (יו"ד סי' קד סעי' ג ובסי' קז סעי' ב), שאף נמלים וזבובים שהם מאוסים ונפשו של אדם קצה בהם יש להם דין בריה ואוסרים כל התערובת, אא"כ הוציאם שהתבשיל מותר שאין פליטת דברים אלו הפגומים, אוסרת. עכ"ד. אלא שמצינו להרמ"א שכתב בהגהה (יו"ד סי' ק"ג סעי' א) וז"ל: מיהו דברים החשובים כבריה או כיו"ב אם אינם פגומים בעצמם אע"פ שפוגמין התבשיל ואין להם דין בריה. והדברים מפורשים יותר במ"ש הרמ"א בדרכי משה בשם האו"ה. ומדברי הרמ"א הללו למד הרב פנים מאירות (ח"ב סי' סז), דדעת הרמ"א שאכן כל שפוגמין אין להם דין בריה ובטלים. וד"ז השיב להגאון בעל חוות יאיר שכתב בתשובתו שפרעוש שאבד במאכל אסור כל

התבשיל משום שבריה אפי' באלף לא בטלה. וע"ז השיב לו מדברי הרמ"א הנ"ל. אלא שבדעת עצמו ס"ל להפמ"א דלא כהרמ"א, אלא שבריה אף אם היא פגומה אינה בטלה אפי' באלף. וכן הבין בדעת הרמ"א הרב ערוך השולחן (סי' קג סעי' יא), שכל היכא שפגום בטל השרץ בתבשיל, ולפי"ז המילבי"ן, תולעים, זבובים ופרעושין שנאבדו בתבשיל ואינם ניכרים בטלים לגמרי. והוסיף שם שיש מי שאומר שהיינו דווקא בבריה שהיא טובה, כגון עוף טמא שנסרח לגמרי, אולם בריה שמאוסה מעיקרא אינה בטילה אפי' באלף, ודוחה את דבריו מלשון הרמ"א. עיי"ש.

הרי שלהדיא ס"ל להערוה"ש בדעת הרמ"א שאף במאוס מתחילת ברייתו, כל שהם פגומין בטלים בתבשיל. ובשו"ת רב פעלים (יו"ד ח"ד סי' ח בד"ה וראיתי), הביא את דברי הגאון כתב סופר ביו"ד סי' סג, שהביא שם את דברי החו"י והפמ"א, והוא עשה פלפול להוכיח דבריה שהיא פגומה לא חשיבה בריה ובטלה וכדברי הרמ"א. והרב פעלים כתב שכיון שאפשר שיבוא אדם לידי טעות

תולעת בירורי הלכה – סימן א' שני קעז

והנה בתשובתי אודות חרקים בפטריות שנדפסה בגליון תנובות שדה מס' 40, ובחלק בירורי ההלכה בסוף הכר הראשון. הבאתי מחלוקת זו בקיצור נמרץ, והעיר שם ידידי העורך כמוה"ר דוד אביטן נר"ו, שגם דעת מהר"ש עמאר וצוק"ל המובא בשיורי ברכה סי' ק ס"ק ג נראה כהפמ"ג שהבאתי שם, דס"ל (בסוף דברי פתיחה להל' תערובות) שאף אם הסריחו לחלוטין דין בריה עליהם. עכ"ד. ועיינתי במרן הרחיד"א בשיו"ב שם, וציין לפסקי דינים כ"י למהר"ש עמאר ז"ל, שכתב אודות ביצה שיש בה אפרוח או דם והיא סרוחה, ונתבשלה עם תבשיל מותר, ואינה צריכה ביטול, והטעם כיון דהוי נטל"פ. ובסו"ד כתב ולא שייך דין בריה, מאחר שמכירה ומשליכה. וסיים הרחיד"א ודברי הרב ז"ל יש בהם טעם כעיקר דאורייתא. והנה לכאורה הדיוק מסיום דבריו שכתב שאין כאן דין בריה וכו', ואם הדיוק נכון לכאורה החמיר מהר"ש עמאר ז"ל, שאף היכא שאינו פגום מעיקרו, אף אם הסריח אח"כ יש עליו דין בריה ואינו בטל, אלא שטעמו בטל, וזה דלא כהסכמת רוב האחרונים לעיל, וכפי שפסק רבינו

להמציא משיטות פוסקים אלו צד זכות להקל בתולעים פגומים, ובאמת שכ"ז אינו, ולא ניתן להאמר אפי' בספק כל דהו, וזאת מכיון שדעת הרמ"א אינה להתיר ביתושין וזבובין וכיו"ב שפגומין ומאוסין מעיקרא, כיון שאלו אסרה התורה מעיקרא הגם שהם מאוסין, ולא דיבר הרמ"א אלא בכה"ג של עוף טמא וכיו"ב שאינם פגומין מעיקרן, וע"ז קאמר דאם נסרחו ונפגמו שבטל חשיבותן ומתבטלין, וכמו שפירש הרב פרי חדש (על הרמ"א בס"ק א). ורק מה שהוסיף הפר"ח לחדש שגם ביתושין וזבובין שפגומין מעיקרן אם אח"כ הסריחו עד שאינם ראויים כלל שגם הם אינם בטילים, ע"ז חלקו עליו כל האחרונים והעלו דגם אלו אם הסריחו אח"כ הרי הם בטלים ברוב אם נתערבו. עכ"ד הרב פעלים. [ומש"כ שא"א לצרף סברת החולקים אף כצד או סניף או אף ספק כל דהו, זה צריך ביאור, ומה גם שכאמור לעיל דעת הרא"ה להתיר בזה לגמרי אם הם מאוסין. ולעיל הבאתי את דברי מרן הראש"ל שליט"א בספרו הליכות עולם שצירף דעת הרא"ה ז"ל להקל במקום הפ"מ, יעוי"ש].

קעה תולעת בירורי הלכה – סימן א' שני

הרמ"א. ואולי מדין אחר נגע בה שכיון שיש ממשו של איסור, הכל אסור שמא יפגע בממשו של איסור, וכמבואר לקמן. [אלא שצ"ל שלכאורה מה שכתב שיש כאן משום בריה אזיל היכא שיש אפרוח בביצה, שאם אין שם אלא דם, כבר כתב הש"ך בסי' ק ס"ק ב, שמרן ז"ל בבדק הבית פשט לספיקא וס"ל שבטיפת דם אין דין בריה אלא היכא שיש אפרוח]. נמצינו למדים שדין זה נחלקו בו הפוסקים להלכה, והסכמת רוב האחרונים נראה, שהיכא שפגום מעיקרא דין בריה עליו ואינו בטל, ואם הסריח אח"כ עד שכבר אינו ראוי כלל, אם נתערבו ואינו ניכר הרי הם בטלים ברוב.

והשתא שבס"ד הקפנו כל דיני בריה, נשוב ונתנה ראש, על הדיון שכתבנו בתחילת דברינו, שלכאורה כיון שמנקים ומסירים את כל הקשקשים מדג הקרפיון וממילא לכאורה גם את חלק הטפיל שנמצא בחוץ מסירים, וא"כ איננו שלם, וחסר לו אחד מתנאי בריה, וא"כ הוא בטל. אלא שכאמור דעתי אינה מסכמת עם סברא זו להלכה ואבאר את דברי.

כתב מרן השו"ע בסי' קד סעי' א' לגבי עכברא דמתא שנפל לשכר או לחומץ אם הסירו שלם ולא נשתייר שום ממשות מותר ע"י שיהיה שישים בהיתר נגד העכבר. ואם נחתך לחתיכות דקות ואינו יכול לסננו, כגון שנתערב השכר במאכל עב, הכל אסור ואין שם ביטול, דחיישינן שמא יפגע בממשו של איסור ולא ירגיש. עכ"ד השו"ע. ולכאורה למדנו מכאן שכל היכא שיש חשש שיפגע בממשו של איסור, אף שאין כאן דין בריה (שהרי נחתך לחתיכות), מ"מ אין כאן ביטול והכל אסור. וכל מה שמצאנו להיתר בתערובת היינו דווקא היכא שהאיסור נימוח לגמרי והפך לחלק מההיתר בכה"ג בטל. אולם כל שהחתיכה נשארה בעין, אין כאן כלל תערובת והכל אסור. ואף שכדי למצוא את זה צריך דקדוק ועיון וטורח רב, כגון במאכל עב מכל מקום הכל אסור, ולא מדין בריה.

אלא שהרמ"א כתב שם וז"ל: ודווקא בשרץ יש לחוש אם נשאר שלם שלא יוכל להוציאו אבל בשאר איסורין אין לחוש. עכ"ל. ובד"מ ביאר שהטעם הוא משום

תולעת בירורי הלכה – סימן א' שני קעט

שנימוח לגמרי האיסור במשקה הוי כלח בלח ובטל בשישים, אולם כל שלא נימוח הוי כניכר ואין כאן תערובת, ושפיר יש איסור אם יבלע אותו בעין, ע"כ אסרו הכל. ועי' בנקוה"כ שהאריך להשיג על הט"ז.

והרב ערוך השולחן (סי' קד סעי' א-יא) ס"ל כדבר ברור שאין כל חילוק בין סוגי האיסורים אלא הוא כלל בביטול שאינו שייך אלא במה שאינו ניכר אבל בדבר הניכר לא שייך ביטול, ולכן אין הלח מתבטל ביבש ולא היבש בלח מפני שניכר האיסור. ולכן שרץ שנפל למשקה ונחתך לחתיכות דקות שא"א לבררן אין לו ביטול אפי' באלף כיון שהן ניכרין, ואין לזה תקנה אלא בסינון. ואם נפל למאכל עב כגון עדשים וגריסים נימוחים, אם השרץ נימוח או נחתך כמו המאכל וא"א להכיר ביניהם יש לזה ביטול או כדין לח בלח או כדין יבש ביבש. אולם אם המאכל נימוח לגמרי, והשרץ נחתך לחתיכות דקות אין שם ביטול אפי' באלף שהרי החתיכות ניכרים. ורק אם יש שם גם בשר שנחתך לחתיכות דקות כמו השרץ וא"א להכיר בין זה לזה, יש ביטול אם הבשר הוא יותר

שמא ישאר בו שיעור כעדשה שהוא שיעור טומאה בשרץ מקרי בריה, אולם אין הדין כן בשאר שרצים אלא בשמונה שרצים. ובש"ך ס"ק ג הביא שכן פירש"י על סוגיא דעכברא (ע"ז דס"ט). ועוד הביא הש"ך את דברי הר"ן שהקשה מדוע יש לדון מצד ח' שרצים שבכעדשה, הרי אף בשאר איסורים יש לחוש משום חצי שיעור שאסור מן התורה? ומיישב הש"ך שבשאר איסורים כיון שזה נטל"פ א"כ ליכא משום טעמא, וגם משום גוף האיסור אין לחוש כיון שבטל ברוב ואינו מכירו, וכן לענין שרץ ששיעורו בכעדשה לא בטל כיון דהוי כבריה. ומציין הש"ך שמדברי מרן הבית יוסף נראה דאפי' בפחות מכעדשה ואף בשאר איסורים נמי לא בטיל ואפי' ביותר מששים כל שא"א לסננו שחיישינן שמא יפגע בממשו של איסור.

נמצא א"כ לדעת הש"ך שלענין שאר שרצים באנו בזה למחלוקת מרן הב"י והרמ"א. והט"ז בס"ק א האריך להוכיח דלא כהרמ"א, וכתב שהעיקר הלכה למעשה שאין כל חילוק בין שרץ לשאר איסורין, והעיקר שכל

מהשרץ. ובסוגריים כתב שכ"ז למד מהט"ז ומהפר"ח. ובסעי' ד וה' הביא את הדעה שסברו לחלק בשרצים האסורים משיעור עדשה וכתב שאין מקום לדבריהם. והחידוש בדבריו שבסעי' ט למד כפירוש הט"ז ג"כ ברמ"א ולא כהש"ך, וביאר את הרמ"א שכוונתו שאה"נ אין חילוק בין שמונה שרצים לשאר שרצים, אלא החילוק הוא כנ"ל בין שהאיסור ניכר או לאו, רק כיון שהשו"ע לא ביאר זאת להדיא, הוסיף הרמ"א וכתב, שלענין שאר איסורים כגון טריפות וכיו"ב שנתערבו עם בשר אחר, צורה אחת להם ואינן ניכרין, אולם שרץ שונה הוא משאר אוכלים ולכן הוא ניכר, וזוהי כוונת הרמ"א. עכ"ד.

וכן פסק רבינו הרב פעלים (יו"ד ח"ד סי"ח בד"ה אך עם), שלענין קפה אין להתיר משום הספיקות שעשה השואל (לענין תולעים שבמים), וכתב שם שכל דין תערובת נאמר רק במינו, כגון דג טמא בין דגים טהורים וכיו"ב, שאין האיסור ניכר, אבל באינו מינו שהוא ניכר בפנ"ע, אלא שמחמת קטנותו ותערובתו בדבר עב אי אפשר לבררו

ולהפרידו לא שייך דין ביטול, דחיישינן שמא יפגע בגופו של איסור. ובהמשך הביא דעת מור"ם והט"ז והפר"ח. יעוי"ש. והנה דברי הרב פעלים הם גם על פת שכבר נאפתה כמבואר שם. ומשמע א"כ שאף בתערובת כ"כ גדולה שכמעט ואין מציאות למצוא שם את השרצים, מ"מ דינו כניכר ואינו בטל, כיון שסוף כל סוף ע"י טורח גדול מאד ניתן להכיר ביניהם.

ומצאתי למרן החזו"א זיע"א בספרו על יו"ד הלכות תולעים (סי' יד ס"ק ו בד"ה ושיעור נימוח), שכתב וז"ל: "ושיעור נימוח, היינו שאין העין מכירתו כלל, והלכך מתבטל כדין יבש ביבש, אבל אם העין מכירתו כשיפגשנו, אע"ג שאין כח באדם לחפש אחריו חשיב כאיסור ניכר ואינו בטל". ומדברי הערוה"ש הנז' מדוקדק שאם החתיכות שרץ נראות כחתיכות בשר, אין נקרא ניכר ובטל. ואע"ג שבהתאמצות או בדיקות שונות ניתן להבחין ביניהם, מ"מ אנו מתבוננים במונח כמות שהוא לפנינו, אם הוא נראה כחתיכה בין החתיכות והעין הרגילה

תולעת בירורי הלכה – סימן א' שני קפא

בספר מעדני השולחן על דברי השו"ע שם בס"ק י"ט שכתב שבלא"ה גם לדעת האשכנזים היוצאים ביד רמ"א להחמיר כדעת מרן השו"ע ובכל האיסורים היכא שניכר הן ע"י מראה והן ע"י מישוש בידים שלא שייך בזה דין ביטול.

וא"כ, בנידו"ד הרי במישוש מרגיש בו מייד, וגם במראה ניכר מקום הפצע, ומה הועיל הורדת הקשקשים, והרי סו"ס הוא ניכר, ואינו בטל וכמבואר לעיל. וכל זה מלבד שהמציאות מורה שטפילים רבים נמצאים בקצוות התחתונות של הדג במקום שאין קשקשים וממילא אין מנקים שם, והוא נשאר בשלימותו. ולכן העיקר להלכה לאסור בזה, ולא להתיר אלא א"כ הוחזק המשק המסוים הזה שהוא טיפל כדבעי בבריכה, וזאת לאחר שהמשגיח ביצע בדיקת מידגם והוכח שהתוצרת נקייה, ואזי יש לסמוך להתיר. [ואע"ג שדגים כגון הקרפיון שמוחזק בנגיעות גבוהה אין די בבדיקת מידגם ואפילו רוב וכפי שכתב הרמ"א ביו"ד סי' פ"ד ס"ח, מ"מ הכא שעושים טיפולים

אינו מבחינה ביניהם דינו כאינו ניכר. אולם אם העין מבחינה ביניהם רק שקשה להגיע אל החתיכות עקב התערובת הגדולה חשיב כניכר ואינו בטל. [ובתשובתי הנז' לעיל בכרך א' אודות הפטריות, שכתבתי צד להתיר בייצור המיוחד שנעשה שם, היינו משום שבנידו"ד יש ודאי חרק, והשאלה אם יש תערובת או לא. אולם שם יש צד שאין כלל נגיעות, ואם יש – זה כמות כ"כ קטנה, כך שאין חובת בדיקה כלל ודו"ק]. וע"ע בכה"ח (סי קד אות ה), שכתב על דברי הרמ"א בהגה שמדעת מרן הב"י נראה שאפילו פחות מכעדשה ואפי' בשאר איסורין לא בטל כל שא"א לסננו. וכיון שכן דעת הט"ז והמ"כ והפר"ח והפרי תואר, יש להחמיר. וכן עיקר להורות. [ומה שהתיר מרן השו"ע בס' פ"ד סעי' ט, בעבר ובישל בלא בדיקה, שאם אינו יכול לבדוק. מותר. התם היינו כיון שיש ספק שמא אין כלל חרקים, ושאני מנידו"ד שיש ודאי חרקים שנחתכו לחתיכות קטנות, וד"ק]. ועי'

קפב תולעת בירורי הלכה – סימן ב שני

מיוחדים שהם הוחזקו כמועילים להסרת החרקים, וכל בדיקת המידגם לוודא שאכן הטיפול נעשה כנצרך והועיל, בכה"ג די בבדיקת מידגם, וכפי שמעשים בכל יום אנו נוהגים בבדיקת

ירקות הגדלים בשיטות מיוחדות, או עוברים הליכי שטיפה וניקוי מסוימים].

בברכה

שניאור ז. רווח

סימן ב

הערות מהגאון רבי משה יהודה לייב לנדא שליט"א על הנכתב בסי' הקודם ובשולי הדברים תגובתי

לגוף הענין, יש לחלק בין הטפיל "ארגולוס", אשר לולי שאלת הכשרות כמעט ואינו מפריע מגדלי הדגים. ולולי המשגיחים בשוק הדגים, לא היו עושים פעולות מנעם וממילא הם בגדר מיעוט המצוי המחייב בדיקה. בנוסף לזה אינם יורדים ע"י קשקשן הדגים. לבין הטפיל "לרניע" אשר ריבוי מסכן את חיי הדגים ולכן מגדלי הדגים עושים פעולות למנעם.

ב. ברוב המקרים הקשקוש מוריד את הטפיל. כאשר הטפיל מוסתר ע"י סנפיר קשה יתכן והוא נשאר.

ג. בעת הקשקוש יש מהם שע"י הקשקוש יוצא גם החדק (כפי

אמר המחבר, כיון ששמעתי שבכשרות המהודרת של הגר"מ לנדא שליט"א בעיה"ק ב"ב אינם בודקים ואינם פוסלים על טפיל הרניאה, נפגשתי עם הגאון הנז' והגשתי לפניו מה שכתבתי בד"ז ובשפלנו זכר לנו והשיב לי כדלקמן:

ב"ה יד אלול תשס"ה

לכבוד מכובדי הרה"ג מוה"ר שניאור זלמן רווח שליט"א שלו' וברכה.

ב"ה חזרתי לארה"ק וכמו שהבטחתי עיינתי בכתבו. כתב ידו מוכיח על חילו לאורייתא ויאשר חיילי'.

תולעת בירורי הלכה – סימן ב' שני קפג

חוץ משמונה שרצים.

כמובן דג שהגיע לידי המשגיח וראה בו לרניע עליו להסיר התולעת כולל החדק.

לאור כל הנ"ל עשרות בשנים שאיננו בודקים ואיננו פוסלים מן הלרניע.

ולקראת השנה החדשה הבעל"ט יכתב ויחתם לשנה טובה ומתוקה שנת גאולה וישועה פרטית וכללית לכל בית ישראל.

בברכה לעמוד על משמר הכשרות למען כבוד שמים ובכבוד רב,

משה יהודה ליב לנדא רב אב"ד
דבני ברק

שהוכח בבדיקות שעשינו) ויש שהחדק נשאר תקוע בבשר הדג.

במצב הזה לא יוגדרו הדגים כוודאי יש בהם תולעים ואף לא כמיעוט המצוי המחייב בדיקה. בספק תולעים גם כת"ר מודה דמהני ביטול כשאינו יכול לבדוק כמבואר בשו"ע. בוודאי שאחרי הבישול, טיגון או אפייה, א"א להכיר בין בשר הדג לחדק הלרניע ולא יעלה על הדעת לומר שבבישול הדג הוי מבטל איסור לכתחילה ועל כגון דא נאמר אחזוקי ריעותא לא מחזקינן.

כל זה מבלי לצרף דעת הש"ך הפר"ח והפר"ת שפסקו כדעת הרמ"א בשאר איסורים

להלן תשובתי על דברי הגאון הנ"ל

כמויות הפסילות של הדגים מטפיל הלרניע.

ובכן התוצאות להלן נבדקו במשך מספר חודשים בבריכות בגידול הן באיזור השרון, בית שאן, הצפון, ואיזור דרום הארץ. ובכן התוצאות מראות שמידי שבוע יש פסילות של דגים שהם בבריכות

לכבוד מוריניו הגאון רבי משה יהודה לייב לנדא שליט"א רב ואב"ד דעיה"ת בני ברק

ראשית, אבקש את סליחת כת"ר שהשתהיתי להשיב עד כעת, אולם אני המתנתי זמן רב לקבל תשובות מהמפקחים שלנו בבריכות הדגים ובשווקים על

קפד תולעת בירורי הלכה – סימן ב' שני

הטפיל הוסר, אולם החדק נשאר תקוע בפנים.

לענין בישול או טיגון הדג, מה שכתב כת"ר שא"א להכיר את חדק הדג, אינני בטוח בדברים, אמנם לא בדקתי זאת בפועל בחדק של לרניע, אולם כן בדקתי זאת בטפיל הנמצא בתוך דגי טונה ואכן גם לאחר הבישול ניכר הטפיל בבירור, ולענ"ד ההיגיון יורה כן, שהרי החדק של הטפיל אינו מתפורר אלא הוא נשאר כמות שהוא רק כהה יותר, ובפרט כיון שהוא מוקף בשר ואיננו ישר ממול מקור אש. וא"כ שהוא נשאר כמות שהוא, ובודאי שהוא לא הגיע לשיעור של נימוח שאינו ניכר, וא"כ כיון שלאחר טירחה הוא ניכר איננו בטל. וכמו שהבאתי בתשובתי מדברי מרן החזו"א זיע"א בספרו על יו"ד הלכות תולעים (סי' יד ס"ק ו בד"ה ושיעור נימוח), שכתב וז"ל: "ושיעור נימוח, היינו שאין העין מכירתו כלל, והלכך מתבטל כדין יבש ביבש, אבל אם העין מכירתו כשיפגשנו, אע"ג שאין כח באדם לחפש אחריו חשיב כאיסור ניכר ואינו בטל".

האיחסון [כלומר בתום הגידול לאחר שעבר את כל טיפול המגדלים והתוצרת לפני שיווק] של טפיל הלרניע, ואדרבה הפסילות של הארגולוס הם מעטות מאד. [וכידוע שהטיפול נגדם הוא מהיר יותר עבור המגדלים]. כל זה קורה גם בבריכות המטופלות בדרך כלל כיאות.

דגים המגיעים מבריכות גידול ללא פיקוח והשגחה, ומגיעים לשוק הדגים ללא פיקוח, והמשגיחים בודקים את המשלוחים שלהם בשוק הפסילות מרובות יותר ומידי כמה ימים נפסלת משאית או יותר עקב הימצאות של טפיל הלרניע. ובודאי בלא כל ספק שניתן לומר שיש נגיעות מעל 10% בדגים שמגיעים מבריכות שאינן מפוקחות. [כך שיש כאן מיעוט המצוי המחייב בדיקה].

בנוסף במשך כל התקופה הזאת עשינו נסיונות רבים לקשקש את הדגים עם הטפיל, וניתן לומר בבירור שהרוב המוחלט וכמעט הכל, החלק החיצוני של

תולעת בירורי הלכה – סימן ג שני קפה

מורה שיש מיעוט המצוי שנגוע, ויש עליו חובת בדיקה ובוודאי שקשה בעיני שתוצרת שממש נפסלת ע"י המשגיחים בשוק עקב הימצאות טפיל הלנריע, מגיעים סוחרים ואומרים שאצלם הרבנות לא מקפידה והם לוקחים, וכאן זה ממש תימה שהרי יש כאן ודאות שזה נגוע, ובוודאות שהקשקוש אינו מוריד את החדק ברוב ככל הפעמים, ומה ההיתר ההלכתי בזה.

והיי"ת יצילנו משגיאות.

בברכה

שניאור ז. רווח

ומש"כ כת"ר שכ"ז מבלי לצרף את דעת הש"ך, הפר"ח והפר"ת שפסקו כדעת הרמ"א, לענ"ד ט"ס נפל כאן, שהרי הפר"ח והפר"ת להדיא פסקו כדעת השו"ע. והש"ך רק חידד שהלכה זו נתונה במחלוקת מרן השו"ע והרמ"א, ודחה דברי הט"ז שחלק על הרמ"א, ועכ"פ גם אם דעת הש"ך כן עדיין השו"ע ורוב האחרונים ס"ל כדעת השו"ע [ואדרבה דעת הערוה"ש שגם הרמ"א יודה לדעת מרן השו"ע להלכה ראה בתשובתי שם שציינתי לדבריו].

עכ"פ להלכה כיון שהמציאות

סימן ג

בדין תולעים הנמצאים בתוך בשר הדגים

עם תוספת ותיקונים קלים בזמן עריכה לדפוס

הלכתית בדיני תולעים

הנמצאים בתוך בשר הדגים כיצד להורות הלכה למעשה, ובימים האחרונים שבתי מסור נוסף בארצות סקנדינביה, והדברים נראים לי ברורים יותר להלכה. ובהורמנא דמלכא אעלה את הדברים על הכתב, כדי שיורינו

מוצש"ק פר' תזריע תשס"ה

לכבוד מו"ר ועט"ר הגאון הגדול רבי שלמה משה עמאר שליט"א הראשון לציון והרב הראשי לישראל שלום וברכה!

מזה זמן רב שאני מתחבט בסוגיה

קפו תולעת בירורי הלכה – סימן ג' שני

המורה כיצד לפסוק הלכה למעשה.

השאלה היא אודות תולעים הנמצאים בתוככי בשר

הדג [לא אותם שבחלל המעיין] כגון אותם הנמצאים בתוך בשר דג הקוד, דג הסול דג סלמון-מהים ועוד. הנה לכאורה ישאל השואל שמה ספק יש בדבר והרי הלכה פסוקה היא במרן בשולחן ערוך יו"ד סי' פד סעיף טז, שתולעים הנמצאים בדגים במעיהם, אסורים. בין עור לבשר או בתוך הבשר מותרים. עכ"ד. ואם כן אותם טפילים הנמצאים על גבי הדג מבחוץ כגון הטפילים למיניהם: "ארגולוס" או "לרניע" המצוי בקרפיון, אמור, מושט ועוד, או טפיל "סיפיריון לומפי" המצוי בדג רוטבש מזון "מנטלה", הם אסורים. וכן התולעים הנמצאים בתוך מעי הדג, כגון המצויים ברוב ככל דגי הים יהיו אסורים. וכן התולעים המצויים על שאר איברי הדג הפנימיים כגון התולעים המצויים על ביצי הדגים, גם כן יהיו אסורים [ראה במנ"י על תו"ח כלל מזו ס"ק א, מש"כ בשם הש"ך, והגם שבש"ך לפנינו זה לא כתוב, מ"מ רבים מהאחרונים ציטטו את דברי

הש"ך האלו (וע"ע בזב"צ יו"ד סי' פ"ד אות קיז). וכ"כ הפר"ח באות מה, ועוד אחרונים והוב"ד בכה"ח סי' פד אות קמז]. אולם לכאורה התולעים הנמצאים בתוך בשר הדג ממש כגון בסוגי הדגים הנז' יהיו מותרים וכפי שפסק להלכה מרן בשולחן ערוך.

אלא שלמעשה יש לדון היטב בזה, כיון שלכמה מהראשונים – וכן דעת רבינו הרמב"ם [כפי שיובא לקמן] – גם התולעים שבבשר הדג אסורים, זאת ועוד שגם להלכה שאנו מורים כדעת השולחן ערוך להתיר תולעים אלו, היינו דווקא היכא שברור שהתולעים לא באו מעלמא אלא מיניהו קגבלי כלומר מהדג עצמו, אך בנידו"ד יבורר לקמן שהתולעים באו מבחוץ ואם כן לכאורה יש לאוסרם כדין שרץ המים, וכפי שנבאר.

כתב הרמב"ם [הל' מאכ"א פ"ב הי"ז]: תולעת הנמצאת במעי הדגים ובמוח שבראש הבהמה והנמצאת בבשר אסורה. אבל דג מליח שהתליע הרי התולעת שבו מותרת, שהן כפירות שהתליעו אחר שנעקרו מן הארץ... עכ"ד. הנה מחד בתחילת דבריו כתב הרמב"ם

תולעת בירורי הלכה – סימן ג' שני קפז

תולעים שבמעיי הדג, על כך מיישב הלחם משנה שכתב כן כיון שהמציאות שהתולעים נמצאים במעיי הדג ודיבר הרמב"ם בהווה.

ובספר הליקוטים שבספר הרמב"ם מהדורת פרנקל הביאו שבספר הגהות על הרמב"ם לרבי דוד עראמה ז"ל כתב שמדיוק לשון הרמב"ם נראה טעם אחר ולא כטעמו של הרב המגיד, והוא שלדעת רבינו הרמב"ם כל תולעים שבבשר הדג מחיים, אסורים. היינו משום שמחיים הרי הוא כמחובר, וכל תולעת ששרצה במחובר אסורה. ודייק דבריו מסוף דברי הרמב"ם לענין דג מליח שכתב שהתולעת שבו מותרת, משום שהם כפירות שהתליעו לאחר שנעקרו מן הארץ.

ובחידושי הרשב"א עמ"ס חולין שם הביא שדעת ספר התרומה, שקוקאני הם התולעים הנמצאים מחיים בין בדגים ובין בבהמה והם אסורים, ולא שנא אם נמצאו בראש או במעיים או בגוף החתיכה. והרשב"א שם פליג עליה, עי"ש.

אמנם בספר תורת חטאת בדיני תולעים [כלל מז-מח] כתב

לאסור אותם שבמעיי הדגים, אך בהמשך בצד ההיתר כתב רק לגבי דג מליח שהתולעת שבו מותרת, ולא התיר אותם שבבשר הדג. ומבאר המגיד משנה שם על הרמב"ם שאכן ס"ל להרמב"ם שכל התולעים שנמצאים בדג כשהוא בחיים זה אסור, ודווקא לאחר מיתה מותר, ובזה הוא חלוק מבהמה שאפילו לאחר מיתה התולעים שבבהמה אסורים כיון שהבהמה איננה מותרת אלא לאחר שחיטה. ודין זה הוא הוציא מהסוגיא במס' חולין דף סז ע"ב, שכתבה שם הגמרא שהלכתא קוקאני אסירי מ"ט מינם ניים ועלי ליה באוסייה, ודכוורי שרי, ומקשה הגמרא מ"ש מדרניים שבבהמה, ומתרצת הגמרא שבהמה בשחיטה היא דמשתרייא, אבל דגים באסיפה בעלמא מישתרי והני כי קגבלן בהיתרא קא גבלן. עכ"ד הגמ' שם. ודעת רש"י שם שקוקאני אלו תולעים שבכבד ובריא. ודעת ר"ת שם בתוד"ה קוקיאני, שהיינו תולעים שבדגים. וזהו שכתב הרב המגיד, שס"ל לרבינו הרמב"ם שכל תולעים שבדגים מחיים וזהו קוקיאני דאסירא. אלא שמכל מקום אם תקשה מדוע הדגיש הרמב"ם

קפה תולעת בירורי הלכה – סימן ג' שני

בסק"ג הקשה זאת, וכתב שזה ט"ס וצ"ל הרמב"ן, ראה שם.

ובספר ערוך השולחן יו"ד סי' פד סעיף צב כתב וז"ל: "ודע שהרמב"ם יש לו שיטה אחרת בתולעים... דאפילו הנמצאים בבשרו של דג מחיים תלינן שנכנסו מחוץ. ותולעים שבדגים אינם מותרים רק הנולדים לאחר מליחתן. עכ"ד.

ואודות ביאור הסוגיא במס' חולין שם ראה בספר כנסת הגדולה בהגב"י סי' פד אות קא, מה שכתב מתחילה לבאר את הסוגיא, שאפשר שדווקא בדרני שהיא סוג תולעת מסויימת, והיה ברור לחז"ל שתולעת זו היא הנוצרת בתוך בשר הדג, ולא בשאר סוגי תולעים, עי"ש. ובאמת שהדברים כמפורשים ברבינו המאירי על הסוגיא בחולין שם בד"ה ולענין, שכתב "ומורנא הוא תולעת הנמצא בתוך הבשר הן בבהמה הן בדגים, וודאי לא מחוץ באו אלא שם נתהוו והוא ענין מינהו גבלי" עכ"ל. וזה נראה בבירור שדברי הגמרא איירי רק על סוג תולעת זו. ולכן בסוף דבריו שם תמה על הרמב"ם שלא התיר אלא

הרמ"א את דברי הטור שהתולעים שבמעיי הדג אסורים דמעלמא אתו, ובין עור לבשר או תוך הבשר מותר. וכן פסקו הרא"ש והרי"ף והרמב"ם והיא הסכמת הפוסקים דלא כמשמעות השערים דאף בדגים אסור בכל ענין. [כוונתו לספר שערי דורא (סי' נב) שכתב שם לאסור תולעים הנמצאים בחתיכות דגים היינו גם תוך הבשר. וראה בב"ח בסי' פד שם שכתב שהשע"ד החמיר רק בחתיכות דגים ולא בשלימים. ובמנחת יעקב על התורת חטאת ס"ק ד כתב שכ"כ המהרש"ל, וכוונתו למה שכתב בספרו יש"ש [עמ"ס חולין פ"ג סי' ק"ד], שבחתיכת דג יש להחמיר ולאסור כיון שחיישינן שהתולעים שבאו מעלמא לבני המעיים נפלו לחתיכה בשעת קריעת הדג. וראה עוד בשו"ת בית אפרים יו"ד סי' כ"ה, שפליג עלייהו וס"ל שלדעת שע"ד התולעים שבדגים אסירי בכל עניין כשזה מחיים]. ומה שכתב התו"ח שכן דעת הרמב"ם זה תמוה שהרי כנז' לעיל נראה מדעת הרמב"ם שתולעים שבבשר הדג בכל גוונא אסירי, ואפי' בתוך הבשר. ובאמת שהמנחת יעקב שם

תולעת בירורי הלכה – סימן ג' שני קפט

תולעת שבדג מליח, שהרי יש את המורנא שהוא מותר. עי"ש. ובדרך זו ביאר גם הגאון בעל שו"ת שבט הלוי (ח"ד יו"ד סי' פג בד"ה והשתא) את הסוגיא בחולין, וגם הוא דייק את הדברים ברבינו המאירי. עי"ש.

אלא שלהלכה למעשה רבינו הטור ומרן בשולחן ערוך והרמ"א שם ובספרו תו"ח הנז' פסקו כדעת הרשב"א, הרא"ש, הרא"ה, הר"ן ועוד. להתיר תולעים שבבשר הדג אפילו מחיים, ולא חששו בזה לדעת הרמב"ם כיון שהוא נגד דעת רוב הפוסקים. [ראה עוד במנח"י על התו"ח ס"ק ג, מה שהביא בשם המגדל עוז ומה שכתב עליו שם].

אלא שהלכה זו אינה הלכה למשה מסיני וטעם גדול יש בה. והוא כמבואר בסוגית הגמרא שם ובראשונים הנז'. שתולעים שבבשר הדגים נוצרים מהדג ומעולם לא פירשו ולכן הם מותרים. משא"כ אותם שבמעיים [וה"ה בכל חלל בטן הדג או באיבריו הפנימיים – ראה בתוה"ב הקצר ב"ג ש"ג], מעלמא אתו לדג ודינם כשרץ המים ואסורים.

והדברים מפורשים בכמה מגדולי

הראשונים על הסוגיא במס' חולין שם. ראה בחידושי הרא"ה שם שכתב את טעם ההיתר של תולעים שבבשר הדג וז"ל: "תולעים הנמצאים בבשר הדגים שהיו ודאי מבשרו שלא היה אפשר שבאו מן החוץ, שריין". הרי שהוא הדגיש שטעם ההיתר הוא שאותם שבבשר הדג מותרים כיון שלא אפשר שבאו מבחוץ. וכ"כ הר"ן על הסוגיא שם וז"ל: "...שלא היה אפשר שבאו מן החוץ אלא נוצרים מבשרו, שריין". הרי שגם הוא הדגיש שההיתר הוא דווקא היכא שלא היה אפשר שבאו מן החוץ. וכן כתב רבינו המאירי על הסוגיא שם בד"ה ולענין ביאור, וז"ל: "ומורנא הוא תולעת הנמצא בתוך הבשר הן בבהמה הן בדגים, וודאי לא מחוץ באו אלא שם נתהוו והוא ענין מינהו גבלי" עכ"ל. הרי שגם הוא הדגיש שההיתר הוא בתולעת זו שידועה שנוצרת בתוך הבשר וודאי לא באה מבחוץ. וכן כתב להלכה בספר ערוך השולחן ביו"ד סי' פד סעי' פט וז"ל: "והתולעים הנמצאים בדגים אם נמצאו במעיים אסורים משום דמעלמא אתו. אבל אותן שנמצאו בין עור לבשר או בתוך הבשר ממש מותרין דמיניה קא גדלי". עכ"ד.

קצ תולעת בירורי הלכה – סימן ג' שני

הקדושים. עי"ש, וביתר שאת והכרעה עי' בשבט הלוי מש"כ בחלק ז' יו"ד סי' קכג.

והנה כעת כשהוברר לנו דיו דין וטעם ההיתר של תולעים הנמצאים בתוך בשר הדג. נראה ברור לענ"ד שהתולעים הקיימים כיום בבשר הדג במינים הידועים של הדגים [קוד, סול, סלמון ועוד] שהם ממין אניסאקיס יש איסור דאורייתא של שרץ המים על תולעים אלו ואין להם היתר כלל הגם שהם נמצאים בתוך בשר הדגים. ואבאר את דברי ובראש אתאר את התולעים הללו ואת מחזור חייהם.

משפחת תולעי האניסאקיס שייכת לסוג נמטודות הנמים למשפחת אניסאקידאה anisakidea בסדרה אסקארדיה ascardia. תולעים אלו גדלים וחיים במי הים בכל רחבי העולם, הן במים קרים והן במים יותר חמים. מחזור חייהם של תולעים אלו הוא מחיות הים החיים בים. כאשר בים שוחים חופשי ביצים מופרות שמתפתחים לתולעים כשהם זעירות ביותר. התולעים הללו נבלעים ע"י דגים

הנה א"כ גם הערוה"ש ביאר שכל ההיתר הוא משום דמיניה קא גדלי.

אלא שיש להבין את מחלוקת הראשונים בדין זה, שהרי כאמור דעת שאר הראשונים שהתולעים אינם אסורים כיון שהם גדלו בדג, ומאידך בדעת הרמב"ם שאסר תולעים אלו פירשו הנו"כ שזה משום שס"ל שכל התולעים באים מבחוץ [ועי' בדברי הערוה"ש בסעי' צב]. ויש להבין הכיצד יתכן שיחלקו במציאות? בשלמא אם נאמר שזה כדין שרץ הארץ וכפי שביאר הרד"ע והב"ד לעיל, שפיר דמי. אולם מחלוקת במציאות כיצד תתכן? ועי' בשו"ת שבט הלוי הנו', שכתב שצ"ל שמחלוקת הראשונים, היא בסתמא, כלומר האם סתם תולעת הנמצאת בבשר הדג דינה כמורנא או לא. ובוז מיישב דעת הרמב"ם, עי"ש. ועו"כ שם שלכו"ע משכחת לה גם ההיפך, כלומר משכחת גם שיש תולעים שאינם כמורנא, ומעלמא קאתו, רק שבסתם השו"ע הקל בתולעים שבבשר שדינם כמורנא. אולם אם מתברר על תולעים מסוימים שהם באים מבחוץ ודאי שהם אסורים. ואין זה סותר כלל לדברי חז"ל

תולעת בירורי הלכה – סימן ג' שני קצא

תופעה נדירה בדגים אלו]. תולעים הללו שני צידיהן חדין ושווין. צבעם של התולעים נוטה לשקוף. אולם בפועל ניתן למוצאם בצבעים שונים, לבן, קרם, חום, שחור ורוד ועוד. ומקור הצבע הוא מהמקום שעליהם שוהים התולעים. גם תולעת שצבעה שחור באם היא תנוקה [באמצעות שפשוף בקצות האצבעות] היא תחזור לצבעה המקורי. התולעים הללו נמצאים בחלל מעי הדג ועל איבריו הפנימיים כגון על הקיבה, על ביצי הדג ועוד. ולעיתים הם נמצאים על הדפנות כשקרום העיון מכסה אותם. ובדגים מסוימים הם חודרים לתוך בשר הדג. [כגון בקוד, סלמון, סול, פלאונדר ועוד] בכניסתם מחלל הבטן לתוך הדג הם עושים כעין נקבים בבשר הדג [זעירות ביותר] ומצד הבשר רואים כעין נקבים [ראה בספרי תולעת שני כרך שני ערך "סלמון" שהבאתי תמונות של נקבים אלו. בדגים מסוימים הם נותרים בחלל הבטן [כגון בבקלה, הליבוט, קינג קליפ ועוד דגי ים רבים]. ברבים מאד מדגי הים ניתן למצוא תולעים אלו בחלל הבטן. גם לאחר מיתת הדג התולעים ממשיכים לחיות, [כגון

או סרטנים המצויים בים [כיום כבר ברור שהסרטנים בולעים תולעים ולא ביצים – ראה בזה לקמן נפ"מ להלכה]. הדגים נבלעים ע"י הדגים הגדולים יותר וממשיכים להתפתח שם. חיות הים אוכלים את הדגים הגדולים, והתולעים מתפתחים שם. עם צואת חיות הים הם מוציאים לים החופשי ביצים המתפתחים בים לתולעים ונבלעים ע"י הדג הבא וכך זה חוזר חלילה. חשוב לציין כי כל מעבר של התולעת זה שלב נוסף בהתפתחות שלה. כלומר עם יציאת הביצים מהיונק הגדול, הם שוהים ימים או שבועות בקרקעית הים – תלוי בטמפ' המים. וכאן הם בשלב הירווי השני. כשהם נבלעים ע"י הסרטנים או הדגים הקטנים הם מגיעים לשלב השלישי שלהם. ובתוך הדגים הגדולים הם מגיעים לשלב הבוגר שלהם. כך שבפועל כשהם נאכלים במים הם כבר בשלב של התפתחות ולא בשלב הביצים. לעיתים ניתן למצוא תולעים אלו גם באגמים קטנים יותר אם חיים בהם גם חיות הים. [כעין זה מצאתי באגם "פירנאה" שבריו דה לה פלאטה בארגנטינה בדפנות חלל הבטן של דגי הקרפיון. אולם זו

קצב תולעת בירורי הלכה – סימן ג' שני

מקצוע ומומחים ממדינות שונות בעולם, ניתן במציאות לראות חלק מעובדות אלו בעיני, ואנכי ראיתי תולעים אלו חיים במעי הדג, ואת אותם תולעים שחודרים לתוך בשר הדג. והדברים ברורים. זאת ועוד, בנסיון שנעשה ע"י הרשויות בארה"ב לגדל את דגי הקוד במקום שאין שם גידול סרטנים, לא נמצאו כלל תולעים בדגים אלו, ושוב החזירו את הדגים למקום שיש סרטנים וחזרו ומצאו בהם את התולעים. כמו כן במציאות רואים שדג סלמון יש בו ריבוי גדול מאד של תולעים בבשר הדג. ומאידך בדגים הגדלים בכלובים אין מצויים כלל תולעים אלו.

הנה אם כן אחר שכל המומחים בתחום זה כולל אנשי הדיג ואנשי המפעלים ממדינות רבות בעולם שאיתם שוחחתי מאשרים את העובדות האמורות ללא ספק. וכל זאת מלבד העובדות שאני בעיני ראיתי. ואם כן מאין יבוא לנו היתרם והרי אלו תולעים שהם שרץ המים שנכנסו לתוך בשר הדג, והם נמצאים בחלל המעיים אין חולק שהם אסורים, ואילו כאשר התולעת תעבור לבשר הדג היא תחזור להיות

בבדיקה שעשיתי לדג הקינג קליפ בארגנטינה 5 ימים לאחר שהוא נידוג והושאר במקרר עם קרח (הדג נשאר מצונן ולא קפוא) מצאתי תולעי אנסאקיס בחלל הבטן על האיברים הפנימיים כשהם חיים!]. מאידך לאחר ההקפאה התולעים מתות מיד כשהדג קופא. ולכן גם בדגים שהתולעים נכנסות לבשר הדג וזה קורה רק לאחר המוות, כי בחיים הדג מגלה התנגדות. הליך זה מתבצע לאחר מיתת הדג וטרם הקפאתו אולם לאחר ההקפאה התולעת מתה כשהיא בבשר הדג. ולכן בדרך כלל מוצאים את התולעים רק בתוך בשר הדג העוטף את חלל המעיים כלומר בחלק הדק יותר של הדג ולא בד העבה של הדג, כיון שלאחר העיבוד מקפאים את דגי הים. את התולעים ניתן למצוא בדג לפעמים בבודדים ולעיתים בעשרות תולעים בכל דג [כגון בבקלה, רוטברש, קינג קליפ ועוד]. במידה ומוציאים את האיברים הפנימיים בצורה נכונה ומנקים היטב את דפנות בטן הדג, ניתן להבטיח שלא נותרו תולעים.

העובדות האמורות מעבר לכך שנתאמתו ע"י אנשי

תולעת בירורי הלכה – סימן ג' שני קצנ

בהלכות שרץ המים בהערה 5 [הובאו הדברים גם לעיל בדיני שרץ המים בראש הספר] דיון של הגאון רבי ישראל דוב הלברשטאם זצ"ל עם יבדלח"א הגאון רבי אליהו פאלק שליט"א מאנגליה, בקובץ מיוחד "ואנכי תולעת" שדן בזה באריכות לאסור את התולעים שבפנים בשר הדג, כיון שלדעת המומחים הם בוודאי באים מבחוץ, והוא מתאר שם בהרחבה את הפגישות שהוא עשה עמם, וברור שזה אותם חרקים שנמצאים גם בחלל המעי. ואין לחשוש ולומר שנשתנו הטבעים, ועוד שאפשר שחז"ל כלל לא דיברו במקרה כזה, וכל דבריהם זה רק אם איננו יודעים בבירור שמעלמא אתו, אולם בנידו"ד שדעת המומחים שהם תולעים שבאו מבחוץ סומכים על דבריהם, ויש לאסור אותם תולעים מדין תורה. ובתו"ד דחה בשתי ידיים דבריו של הגר"א פאלק בספרו מדריך על תולעים בשפה האנגלית, שכתב להתיר את תולעת הנמצאת בתוך בשר דג הקוד כיון שהדגיגים הקטנים בולעים ביצים שגודלם מיקרוסקופי, והדג הגדול כשבולע את הדגיגים הקטנים שם יש התפתחות של הביצים לתולעת,

מותרת? ולענ"ד אין כל ספק שלא בזה דיברו הראשונים ולא את זה התיר מרן השולחן ערוך.

ובפרט ממה שראינו לעיל שלצד הפסק שלהם נימוקם עמם שכל ההיתר משום נוצרו מהדג ולא באו מבחוץ, אולם כיום שברור שבאו מבחוץ מי יתירם? ומה שהתירו הראשונים על כרחך איירי בסוגי תולעים שלא ברור לנו שבאו מבחוץ וכגון הטפילים המצויים בדג אלסקה פולוק או בטונה וכיו"ב. [ראה בערכם בתולעת שני כרך ב]. או כל תולעת אחרת בסתמא. ובאמת שכן פסק להלכה ולמעשה מו"ר הגאון בעל שו"ת שבט הלוי בח"ד ובח"ז כנו' לעיל. [וידידי הרב משה וויא שליט"א, אמר לי שלמרות מה שכתב בספרו [בדיקת המזון כהלכה] בשם בעל שבט הלוי להתיר, הרי ששלח לו הגאון הגר"ש וואזנר שאין הדברים נכונים והוראתו היא לאסור דבר זה באיסור תורה וכן יש להורות לרבים – ראה בזה לקמן סימן ד' מה שכתב לי ומה שהשבתי לו בעניותי, וראה עוד לקמן סו"ס ה].

ובקונטרס "מדריך לכשרות הדגים" הבאתי שם

קצר תולעת בירורי הלכה – סימן ג' שני

ניתנה תורה למלאכי השרת. אמנם אם הם בסוף גדלו, ולפני"כ שרצו במים, הרי יש לנו כאן שרץ ששרץ במים, ואמנם בתחילת גידולו הוא קטן, אך כיון שהמשיכו וגדלו, הרי הם אסורים כדין שרצים גמורים שהרי הם באו מבחוץ. ולכן לדעתו שרצים אלו אסורים מדין תורה. [ובסוף קונטרס זה, הביא קונטרס נוסף "עין לא ראתה" ועיקר דבריו שגם דבר שאינו נראה אלא במיקרוסקופ הוא אסור, ורק במקום שיש חרקים שלעולם לא יגדלו ותמיד ישארו זעירים יש להתיר, אולם דבר שבהמשך מתפתח יש לאסור]. וכן דחה שם את דברי הרה"ג משה ויא שליט"א שכתב לו בתשובה את דברי גדולי הדור על שאלתו שכיון וחכמי המחקר שוללים לחלוטין את דברי חז"ל, על כן אין לסמוך עליהם. וכתב ע"ז שלדעתו לא שאלו את השאלה בצורה נכונה אליהם. ובסוף הקונטרס הביא את תשובתו השניה של הרב פאלק שחזק את דעתו להתיר, ושוב הרב המחבר דחה את דבריו, ובפרט שרואים בבירור שהתולעים נמצאים רק במקום שיש את הכלבי ים והדולפינים, וברור שמעלמא קאתו ולא מעצמם

כך שלמעשה השרץ שרץ בתוך הדג ולא בתוך המים ואינו נקרא שרץ המים כיון שהשלב שהיה במים והוא שלב הביצים אינו נראה לעין ואין לו דין שרץ. אמנם הגרי"ד הלבפשטאם בקונטרסו דוחה את כל דבריו, וכותב: א. שדיבר עם שני פרופסורים שבקיאים בענין ואמרו לו שאכן הביצה והתולעת מיד כשיוצאת היא מיקרוסקופית, אולם לאחר מיכן היא מתחילה לגדול במים וניתן לראותה בעין, והם גדלים עוד לפני שהם נכנסים לתוך הסרטנים [וכאמור לעיל הבאתי שהיום כבר ברור שאין הדגיגים בולעים בצים אלא את השלב החרווי [=הזחל] השני]. ועוד, אף אם הם נכנסו לסרטנים בגודל זעיר, הרי הם מתפתחים בפנים, וכאשר הם נבלעים בדגים הוי כפירש מתמרה לתמרה, שהגמ' נשארת בצ"ע, והרי קיי"ל שספק דאורייתא לחומרא. ועוד שאף אם נאמר שמינייהו קגבלי, מכל מקום יוצא אם כן שהם קיבלו את הדין של הדג, אז אם הם נוצרו בסרטן דינם כדג טמא. ועוד בכלל כתב לפקפק על כל היסוד הנז' שלא נראה בעין, כיון שכל מה שהתירו אם הם לא נראים לעין אזי א"א לאוסרם שלא

תולעת בירורי הלכה – סימן ג' שני קצה

נוצרים. ולכן לדעתו שרצים אלו אסורים מדין תורה. והביא שם בסוף החוברת בהוספות שכ"כ הגר"ח"ד וויס בספרו ויען דוד בסי' קיד. ועוד הביא מכתבי תשובה שהסכימו לדבריו להלכה הגר"ש וואזנר שליט"א, והגר"מ שטרנבוך שליט"א והגר"נ געשטעטנער שליט"א. עכת"ד.

וכאמור כיון שכיום ברור שתולעת זו מתפתחת במים לזחל ורק אח"כ נבלעת בדג למעיו ודופנו, וחיה שם ורק לאחר המות נכנסת לבשר הדג. ברור שאלו תולעים האסורים מדין תורה כשרץ המים, ולא בתולעת כעין זו התירו הראשונים.

קיימים מוציאים אותם בעזרת פינצטה, והכל נעשה תחת פיקוח משגיח הבקי בעניני תולעים בדגים. [ואף בדגים שהתולעים המצויים בבשר אינם מסוג תולעת זו (כגון הטפיל המצוי באלסקה פולוק), כיון שכבר מייצרים בכשרות צמודה וכל המערך קיים אזי גם מוציאים תולעים אלו, כך שגם לדעת רבינו הרמב"ם שאוסר תולעים אלו, יהיו מותרים הדגים מייצור זה]. וגם כל אדם בביתו בבואו לאכול אחד מסוגי הדגים הללו חובה עליו לבודקם על גבי שולחן אור [ובדג הסלמון כיון שצבעו כהה יש לבודקו תחת אור כחול המבליט את התולעים כצבע לבן ובולט].

וכהערה אציין שבמפעלים לייצור "פילה" [בשר דג ללא עור ועצמות] שמייצרים שם תחת השגחת "המכון למצוות התלויות בארץ" דגים שיש בהם תולעים בבשר הדג [סול על כל סוגיו, פלאונדר, סלמון וקוד] הסדרנו ייצורים מיוחדים ללא תולעים בבשר הדג. באמצעות כך שלאחר הסרת העור משני הצדדים מעבירים כל חתיכה על שולחן אור לראות אם יש תולעים בבשר הדג, ואם הם

אלא שכל זה כתבתי לפי דעתי העניה. אולם הלכה למעשה עלי לשמוע ולקבל את ההוראה הלכה למעשה כפי שיורה מו"ר הראש"ל הג"ר שמ"ע שליט"א שירחיק את אשר צריך ויקרב את הנכון. וכדבריו כך יש לנהוג הלכה למעשה.

בברכת התורה

שניאור ז. רווח

סימן ד

הערות הרה"ג רבי משה וויא שליט"א על הנכתב

בסי' הקודם ובשולי הדברים תגובתי

כאשר התעורר הפולמוס סביב דג
"וויט פיש" בארה"ב,
כתבתי מאמר בחוברת "אור
ישראל" היוצאת לאור במונסי, ושם
ציינתי את דברי הגר"ש וואזנר
שאמר לי בע"פ להקל, ואז קרא לי
ואמר לי שזכור לו שאמר לי
להיתר, ולאחר דין ודברים נוסף
אמר לי למסקנה את הדברים
שכתבתי בשמו בספרי בדיקת מזון
כהלכה (פרק ג' הערה 22): "והוסיף
בע"פ שיש לדון בכל מקרה לגופו
וכל עוד שלא ידוע על המצאות
תולעים מסוג זה בבשר דג מסויים
אין לחוש לזה" (ועל דברים אלו לא
העיר כלל).

צר לי שלא הבאתם במאמרים את
חבל פוסקי זמנו שהבאתי
בספר, שמקילים לגבי תולעים
בבשר הדג הלא המה: הגרש"ז
אויערבאך זצ"ל, הגר"ב"ץ שאול
זצ"ל, הגר"מ פיינשטיין זצ"ל,
הגר"י וויס זצ"ל, הגר"י פישר,
הגר"ח פדווא, הגר"ש אלישיב

בס"ד, עיה"ק ירושלים תב"ו כ' אייר התשס"ה

לכבוד ידידי הרה"ג שניאור ז.
רווח שליט"א רב שלומות!

במאמרכם החשוב: "טפילים
הנמצאים בבשר
הדגים", שהופיע בתנובות השדה
גליון 59, כתבתם דברים בשמי,
כאילו הרב וואזנר שליט"א העיר
על מה שכתבתי בשמו בספר בדיקת
מזון כהלכה, כאילו הדברים אינם
מדויקים.

ובכן היות ושמעתם ממני דברים
בע"פ, וכנראה שזה גרם לאי
הבנה, לכן ברצוני להבהיר את
הדברים כהויותם: כפי שציינתם
הרב וואזנר נוטה בספרו להחמיר
ולאסור תולעים שבתוך בשר הדג.
שוחחתי אתו ארוכות בנידון,
ולסיכום שאלתיו מה למעשה לומר
לציבור בשיעורים, וכפי שרשמתי
לעצמי באותו זמן, אמר ללכת
לקולא ולהתיר תולעים שבתוך בשר
הדג.

תולעת בירורי הלכה – סימן ד' שני קצו

שליט"א, הגר"ח גריינמן שליט"א, בגליון הבא את הבהרתי זו.
הגר"נ קרליץ שליט"א ועוד.
אודה לך מאוד אם תוכל לפרסם
בברכת התורה
משה ויא

להלן מה שכתבתי להשיב על דברי הרה"ג הנ"ל

התירו זה כיון שבמים הם היו בגודל מיקרוסקופי, וכל שריצתם היה בבשר הדג. אולם כפי שהבאתי בתשובתי שם נאמר לי בבירור ע"י המומחים בדנמרק שיש מתולעים אלו שנכנסים לדג בגודל שאינו מיקרוסקופי וניתן להבחין בעין רגילה. [וכעת בזמן הבאת הדברים לדפוס, אוכל להוסיף בבירור שדעת הגר"ח גריינמן שליט"א נמסרה לי ע"י שליח מטעמו בבירור לאסור את התולעים שמצאתי בתוך בשר דג הסלמון, והעיקר לדעתו שתולעים אלו שבאו בבירור מבחוץ אסורים כדין שרץ המים, א"כ זה לא כפי שכתב ידידי הרב במכתבו למנותו בין המתירים].

ומעיקרא לענ"ד כ"ז ליתא, כיון שהרי מתברר היום שתולעים אלו חיים במעי הדג, ורק לאחר מיתה נכנסים לתוך בשר הדג [נאמר לי ע"י כמה מומחים שונים

לכבוד ידידי הרה"ג רבי משה ויא שליט"א

שלום וברכה!

ראיתי את מכתבך על מה שכתבתי בעוניי במאמר על תולעים שבתוך בשר הדגים. וראשית, אתנצל באם לא ציטטתי את דברי כבודו שנאמר לי בע"פ, כהוגן. ולגופם של דברים, דברי הגאון בעל שבט הלוי שליט"א ברורים ואינם צריכים דיוקים וכו', וכמש"כ בח"ד שם שאם מתברר על תולעים מסוימים שהם באים מבחוץ ודאי שהם אסורים. ואין זה סותר כלל לדברי חז"ל הקדושים. עי"ש, וביתר שאת והכרעה במש"כ בחלק ז' יו"ד סי' קכג, ששם כתב "שזה כבר נתברר שמעלמא קאתו". ולענין שאר פוסקים שהביא כב' בספרו שהם התירו, הרי היתרם אינו ענין לכאן, כיון שהרי כב' הדגיש בהערה שם שכל מה שהם

קצה תולעת בירורי הלכה – סימן ד' שני

בכמה מפעלים במקומות שונים בעולם. וכך מביא ג"כ בקונטרס "ואנכי תולעת" בשם מומחים באמריקא וגם אני ראיתי זאת בכמה דגים שונים] וקי"ל שבמע"י הדג הם אסורים. ומה בכך שלפני המוות נכנסים לבשר הדג. [ובזמן הבאת הדברים לדפוס אוכל לציין שכל מה שכתבתי במאמרי ראיתי שוב את כל המציאות הזו בדג הסלמון וראיתי בבירור שהם נכנסים מחלל המעיים בשר הדג, ואף אפשר לראות ולהבחין בחורים שהם יוצרים בכניסתם לבשר, ואפשר לראות זאת בתמונה בחלק הבדיקות בערך הסלמון].

וא"כ אחרי שברור לנו דין זה, בהכרח שלא על מינים אלו דיברו חז"ל, ואם אם לגבי דגים אחרים לא ברירא לן, בכל אופן באותם שברירא לן וכגון בדג הקוד, מהיכי תיתי להתירם. וכן כתב בפירוש הגר"נ גשטטענר שליט"א בשו"ת להורות נתן ח"ט סו"ס כה, שבדג הקוד שחכמי הטבע אומרים

שתולעים אלו באים מעלמא ודאי יש לחוש לדבריהם ואין זו סתירה לדברי חז"ל, דבכמה ענינים מצינו שנשתנו הטבעיים ובוודאי שיש לחוש לאיסור, וכו'. ובסו"ד כתב: "ומכ"ש שיש לחוש שבשעת ביאתן מעלמא כבר ניכרים לעין, ודאי דאין בזה שום יסוד להתיר, והן אסורים" עכ"ד. וכיום כבר ברור שהדגיגים הקטנים בולעים את הזחלים בשלב השני ובשום אופן לא את הביצים הנמצאים בקרקעית הים ומתפתחים שם לזחל. ועוד שכאמור דעת המומחים שהתולעים נכנסים לבשר הדג רק לאחר המוות ועד אז הם גדלים במע"י הדג, א"כ אין דינם אלא כתולעים הנמצאים במע"י הדג שהם אסורים. כ"ז הוא הנלענ"ד לחזק את מסקנתי שכתבתי בתשובה, לאסור כל תולעים שבבשר הדג, באותם סוגים שברירא לן שהתולעים מבחוץ קאתו.

בברכה

שניאור ז. רווח

תולעת בירורי הלכה – סימן ה' שני קצט

סימן ה'

בדין תולעת "אניסאקיס" בתוך בשר הדגים שאסורה כדין שרץ המים

עיקרי תשובה זו נכתבו בתשובה אחרת שפירסמתי והובאה לעיל סימן ג', אולם כיון שלאחר שפירסמתי את הדברים ראיתי מי שערערו וכתבו להיתר מכל מיני טעמים לא ברורים ולכן הוספתי לכתוב תשובה נוספת. וכיון שבתשובה זו נתחדשו כמה דברים הלכה למעשה, ועוד דברים מפוסקי דורינו, צירפתי כאן תשובה זו בשלימותה.

מוצש"ק פר' כי תשא תשס"ו

א"ה, לאחר שפירסמתי את תשובתי הקודמת בענין התולעים שבתוך בשר הדגים [מתאריך מוצש"ק פר' תזריע תשס"ה] ולאחר שבמהלך השנה האחרונה פירסמתי את הידיעות על סוגי הדגים שבהם מצויה תולעת אניסאקיס בתוך הבשר [כפי הידוע היום תולעת זו נמצאת בכמה מיני דגים במעיים ובחלל הבטן, אולם לתוך בשר הדג, אנו יודעים כיום על דג הסול [ברוב המינים], פלאונדר, קוד וסלומון שבים

הפתוח (להבדיל מהגדלים בכלובים)]. וכתבתי שם שיש חובה לבדוק את הדגים הללו שאינם נגועים בתולעים, כיון שתולעת זו באה מבחוץ ונמצאת בבטנו של הדג, הרי שהיא אסורה והיא שונה משאר תולעים שבבשר הדגים שאין ידיעה לגבי מחזור חייהם, והם בחזקת מותרים. [וכגון הטפיל כעין גרגר אורז הנמצא בדג אלסקה פולוק. או האספורוזואים הנמצאים בתוך בשר הבקלה ועוד. ובפרט שתולעים אלו נמצאים רק בבשר הדג ולא מצאנו אותם בחלל הבטן או במעיים. ולהבדיל מאניסאקיס שנמצאת גם בבשר וגם במעיים]. והנה לאחר כל זה ראיתי בעש"ק את הפירסום של הרה"ר לישראל על עניני הכשרות, כשבסופו בתוך מסגרת בולטת הופיעה ידיעה אודות התולעים בדגי הסלומון שעמדת הרה"ר שאין בזה כל חשש כיון שזה תולעים שבבשר הדג, וכבר

ר תולעת בירורי הלכה – סימן ה שני

כתב הרמב"ם להלכה [הל מאכ"א פ"ב הי"ז]: תולעת הנמצאת במעי הדגים ובמות שבראש הבהמה והנמצאת בבשר אסורה. אבל דג מליח שהתליע הרי התולעת שבו מותרת, שהן כפירות שהתליעו אחר שנעקרו מן הארץ... עכ"ד. הנה מחד בתחילת דבריו כתב הרמב"ם לאסור אותם שבמעי הדגים, אך בהמשך בצד ההיתר כתב רק לגבי דג מליח שהתולעת שבו מותרת, ולא התיר אותם שבבשר הדג. ומבאר המגיד משנה שם שאכן ס"ל להרמב"ם שכל התולעים שנמצאים בדג כשהוא בחיים זה אסור, ודווקא לאחר מיתה מותר, ובזה הוא חלוק מבהמה שאפילו לאחר מיתה התולעים שבבהמה אסורים כיון שהבהמה איננה מותרת אלא לאחר שחיטה. ודין זה הוא הוציא מהסוגיא במס' חולין דף סז ע"ב, שכתבה שם הגמרא שהלכתא קוקאני אסירי מ"ט מינס ניים ועלי ליה באוסייה, ודכוורי שרי, ומקשה הגמרא מ"ש מדרניים שבבהמה, ומתרצת הגמרא שבהמה בשחיטה היא דמשתרייא, אבל דגים באסיפה בעלמא מישתרי והני כי קגבלן בהיתרא קא גבלן. עכ"ד הגמ' שם. ודעת רש"י שם

דנו בזה גדולי הפוסקים בדורות הקודמים וגדולי פוסקי זמנינו והסיקו להיתר. וכך עמדת הרבנות הראשית לדורותיה.

ולענ"ד שגגה גדולה יצאה מפי השליט כיון שאודות תולעים בבשר הדג אין צורך לדון לא ע"י גדולי הפוסקים מדור זה או מדור קודם כיון שהיא הלכה פסוקה בשולחן ערוך יו"ד סי' פד סעי' ט"ז. ומה יש לדון בזה? אלא שאה"נ יש לדון למה התכוין השו"ע וללמוד את המקורות כדי להבין את ההלכה הפסוקה. ובענייני כתבתי תשובה ערוכה מאד המבוססת על דברי גדולי פוסקי הדור שעבר ופוסקי דורינו שתולעת זו שבסלומון ועוד בשניים או שלשה סוגי דגים שונה היא מהתולעת שעליה דיבר השו"ע ולכן היא אסורה, ולא בזה התיר השולחן ערוך. וכן הורו להלכה כמה מגדולי פוסקי הדור ואצינם לקמן. אולם קודם לכן אציין מעט את מקורות הדין וההלכה.

דעת רבינו הרמב"ם וסייעתו לאסור גם תולעים שבבשר הדג:

תולעת בירורי הלכה – סימן ה' שני רא

לו שיטה אחרת בתולעים... דאפילו הנמצאים בבשרו של דג מחיים, תלינן שנכנסו מחוץ. ותולעים שבדגים אינם מותרים רק הנולדים לאחר מליחתן. עכ"ד].

וכדעת רבינו הרמב"ם כ"כ בספר התרומה [וכן למד בדעתו הרשב"א עמ"ס חולין שם. ובשלט"ג על הר"ן סופ"ג דחולין]. ובתו"ח (כלל מ"ז) כתב שכן דעת השערי דורא. אמנם הב"ח כתב (יו"ד סי' פ"ד סוד"ה כל תולעים) שרק בחתיכות דג דעתם להחמיר כיון שיש ספק שמא באו מחוץ לחתיכה. אולם בין העור לבשר דעתם להתיר. עי"ש. (וכ"כ היש"ש [עמ"ס חולין פ"ג סי' ק"ד], שבחתיכת דג יש להחמיר ולאסור כיון שחיישינן שהתולעים שבאו מעלמא לבני המעיים נפלו לחתיכה בשעת קריעת הדג). אמנם בשו"ת בית אפרים יו"ד סי' כ"ה, פליג עליהו וס"ל שלדעת שערי דורא התולעים שבדגים אסירי בכל עניין כשזה מחיים.

דעת הרשב"א וסייעתו להתיר תולעים שבבשר הדגים:

הרשב"א בחידושו עמ"ס חולין

שקויאני אלו תולעים שבכבד ובריא. ודעת ר"ת שם בתוד"ה קוקיאני, שהיינו תולעים שבדגים. וזהו שכתב הרב המגיד, שס"ל לרבינו הרמב"ם שכל תולעים שבדגים מחיים זהו קוקיאני דאסירא. אלא שמכל מקום אם תקשה מדוע הדגיש הרמב"ם תולעים שבמעו הדג, על כך מיישב הלחם משנה שכתב כן כיון שהמציאות שהתולעים נמצאים במעי הדג ודיבר הרמב"ם בהווה. ובספר הליקוטנים שבספר הרמב"ם מהדורת פרנקל הביאו שבספר הגהות על הרמב"ם לרבי דוד עראמה ז"ל כתב שמדיוק לשון הרמב"ם נראה טעם אחר ולא כטעמו של הרב המגיד, והוא שלדעת רבינו הרמב"ם כל תולעים שבבשר הדג מחיים, אסורים. היינו משום שמחיים הרי הוא כמחובר, וכל תולעת ששרצה במחובר אסורה. ומדייק דבריו שם מסוף דברי הרמב"ם לענין דג מליח שהתולעת שבו מותרת, וכתב הרמב"ם שהטעם להתיר משום שהם כפירות שהתליעו לאחר שנעקרו מן הארץ. [ובספר ערוך השולחן יו"ד סי' פד סעיף צב כתב בדעת הרמב"ם וז"ל: "ודע שהרמב"ם יש

רב תולעת בירורי הלכה – סימן ה' שני

ועוד. להתיר תולעים שבבשר הדג אפילו מחיים, ולא חששו בזה לדעת הרמב"ם כיון שהוא נגד דעת רוב הפוסקים. [ראה עוד במנח"י על התו"ח ס"ק ג, מה שהביא בשם המגדל עוז ומה שכתב עליו שם].

בטעם ההיתר של תולעים בבשר הדג:

הנה כאמור לעיל מקור דין תולעים שבבשר הדג הוא מהגמ' בחולין דף ס"ז ע"ב. וכבר ציינתי שנחלקו בזה רש"י ור"ת מה זה קוקיאני שלדעת רש"י הם התולעים שבכבד ובריאה של הבהמה, ודעת ר"ת שאלו התולעים שבדגים. ומ"מ גם לדעת התוס' שקוקיאני הם אותם שבדגים ואסור מ"מ היינו כפי שהגמרא מבארת שם שה"ט משום שכאשר הדג ישן עייל ליה באוסייה [כלומר נכנסים דרך החוטם. ויש הגורסים נכנס באוזנו. ושניהם אמת]. עכ"פ כיון שיש חשש שהם נכנסו מבחוץ אזי הם אסורים. ותולעים אלו אפשר למוצאם במעי הדג, כיון שמהאוזן או מהחוטם הם מגיעים לראש או למעיין או לחלל המעיין. ולכן זה אסור. אולם הנמצאים בבשר כיון שלא אפשר שבאו מבחוץ, זה מותר. [ומ"מ מרן

שם הביא את דעת ספר התרומה, שקוקאני הם התולעים הנמצאים מחיים בין בדגים ובין בבהמה והם אסורים, ולא שנא אם נמצאו בראש או במעיין או בגוף החתיכה. והרשב"א שם פליג עליה, להתיר כל תולעים שבבשר הדגים עי"ש. וכן דעת הרי"ף, הרא"ש וכ"פ רבינו בעל הטור. וכן ציין לדעתם הרמ"א בתו"ח דיני תולעים [כלל מז-מח] שכתב הרמ"א את דברי הטור שהתולעים שבמעי הדג אסורים דמעלמא אתו, ובין עור לבשר או תוך הבשר מותר. וציין שכן פסקו הרא"ש והרי"ף [ומש"כ שכ"כ הרמב"ם, זה ט"ס וצ"ל הרמב"ן, וכמו שכתב המנחת יעקב שם בסק"ג]. וסיים שם שכן הסכמת הפוסקים דלא כמשמעות השערים דאף בדגים אסור בכל ענין. [כוונתו לספר שערי דורא (סי' נב) הנז'].

דעת השולחן ערוך הלכה למעשה להתיר התולעים שבבשר הדג:

אלא שלהלכה למעשה רבינו הטור (יו"ד סו"ס פ"ד) ומרן בשולחן ערוך והרמ"א שם (יו"ד סי' פ"ד סעי' ט"ז) ובספרו תו"ח הנז' פסקו כדעת הרשב"א, הרא"ש, הרא"ה, הר"ן

תולעת בירורי הלכה – סימן ה' שני רג

הבית יוסף בסו"ס פ"ד בסוד"ה כל תולעים כתב שגם לדעת רש"י אסורים תולעים שבמע"י הדגים דהא איכא למימר בהו נמי דמעלמא אייתו ועיילו ליה באוסייה, עי"ש].

ודברים אלו כתבו כל גדולי המפרשים בביאור הגמ' בחולין שם. ראה בחידושי הרא"ה שם שכתב את טעם ההיתר של תולעים שבבשר הדג וז"ל: "תולעים הנמצאים בבשר הדגים שהיו ודאי מבשרו שלא היה אפשר שבאו מן החוץ, שריין". הרי שהוא הדגיש שטעם ההיתר הוא כיון שאותם שבבשר הדג לא אפשר שבאו מבחוץ. וכן כתב הר"ן על הסוגיא שם וז"ל: "...שלא היה אפשר שבאו מן החוץ אלא נוצרים מבשרו, שריין". הרי שגם הוא הדגיש שההיתר הוא דווקא היכא שלא היה אפשר שבאו מן החוץ. וכך ביאר המהר"ם שיף על הסוגיא בד"ה דכוורי שריין וז"ל: "לר"ת דקוקיאני איירי בדגים, איירי הכא בנמצאו בין העור לבשר דאין לומר עיילי באוסייה". וכך כתב מרן בבית יוסף [שם] שמדייק שדעת רבינו תם דווקא קוקיאני אסורים שהם במעיים או כיו"ב,

כיון דאיכא למימר בהו דאתו מעלמא אבל הנמצאים בבשר הדג שרו דמיניה קגבלי.

הנה אם כן מתברר מדעת כל הראשונים המתירים את התולעים שבבשר הדגים שהוא רק משום שלא יכול שהם יבואו מאוזנו או מחוטמו של הדג לבשר הדג, ולכן הם מותרים כיון שוודאי מיניהו קגבלי ומותרים.

וראה עוד בדברי הב"ח בסי' פ"ד שם, שהביא את ספר שערי דורא שכתב שלדעת רבינו תם תולעים הנמצאים בחתיכות דגים נמי אסורים. ומבאר הב"ח שכל ההיתר שהתיר רבינו תם הוא דווקא בדג שלם בין עור לבשר דוודאי הוא דלא אתיין מעלמא. אבל אם נמצא כך מונח בחתיכת דג אע"ג דלא נמצאו במעיים יש לחוש שמא נכנסו באוזנו ואח"כ נכנסו בבשר הדג מבפנים ולכן נמצאו בחתיכה ואסורים מספק. ובהמשך הביא דעת ספר התרומה והשע"ד ואת דברי התו"ח עליהם, וסיים אבל לפעד"נ דלא אסר ספר התרומה אלא בנמצא בחתיכת דג דאיכא ספק דילמא מעלמא אתו באוזנו אבל בנמצאים בין עור לבשר מותרין... עכת"ד.

הרי שפתיו ז"ל ברור מללו, שהיכא שיש ספק שמא באו מבחוץ אסורין כדין כל ספק דאורייתא, ורק היכא שוודאי לא באו מבחוץ וכגון בדג שלם ובין עור לבשר מותר.

וא"כ לפי דבריהם ז"ל במקום שיש אותם תולעים גם במעיים, ויש את כל הסימנים שהם באים מבחוץ, והם נמצאים גם בחתיכות הבשר אפילו לא יהיה אלא ספק הרי ספק דאורייתא לחומרא ויש לאוסרם כדין תולעים של שרץ המים שאסורים. וק"ו בנידו"ד שוודאי אנו יודעים שהם באו מבחוץ והם אף נמצאים במעיים ואנו רואים את סימני החדירה שלהם לתוך הבשר, מי יתיר בזה?

וכך מדויק גם מדברי הט"ז על השו"ע בסעי' ט"ז ס"ק כ"ב, הגדלים בבשר... אבל דגים אין צריך שחיטה, ע"כ התולעים שגדלים בהם ג"כ מותרים, אם לא שבאו מעלמא להם... עכת"ד. ומשמע שאם באו מעלמא להם אסורים אף שהם בתוך הבשר. וכן כתב להלכה בספר ערוך השולחן ביו"ד סי' פד סעי' פט וז"ל: "והתולעים הנמצאים בדגים אם

נמצאו במעיים אסורים משום דמעלמא אתו. אבל אותן שנמצאו בין עור לבשר או בתוך הבשר ממש מותרין דמיניה קא גדלי". עכ"ד. הנה א"כ גם הערוה"ש ביאר שכל ההיתר הוא משום דמיניה קא גדלי. וא"כ נראה ברור שלכו"ע היכא שבאו מעלמא אסורים אף אם הם בתוך הבשר, ולא מצינו אף אחד שחולק בזה.

י"א שרק בתולעת מסויימת התירו כשהיא בבשר הדג:

בספר כנסת הגדולה בהגב"י סי' פד אות קא, כתב מתחילה לבאר את הסוגיא, שאפשר שדווקא בדרני שהיא סוג תולעת מסויימת, והיה ברור לחז"ל שתולעת זו היא הנוצרת בתוך בשר הדג, ולא בשאר סוגי תולעים, עי"ש. ובאמת שהדברים כמפורשים ברבינו המאירי על הסוגיא בחולין שם בד"ה ולענין, שכתב "ומורנא הוא תולעת הנמצא בתוך הבשר הן בבהמה הן בדגים, וודאי לא מחוץ באו אלא שם נתהוו והוא ענין מינהו גבלי" עכ"ל. וזה נראה בבירור שההלכה היא על סוג תולעת זו. ולכן בסוף דבריו שם תמה על הרמב"ם שלא התיר אלא תולעת

תולעת בירורי הלכה – סימן ה' שני רה

כלל לדברי חז"ל הקדושים. עי"ש, וביתר שאת והכרעה עי' במש"כ בחלק ז' יו"ד סי' קכג, ששם כתב שכבר נתברר שמעלמא קאתו.

תולעת "אנסאקיס" היא בוודאי באה מבחון, ואף הנמצא בבשר הדג, אסור:

הנה כעת כשהוברר לנו דיו דין וטעם ההיתר של תולעים הנמצאים בתוך בשר הדג. נראה ברור לענ"ד שהתולעים מסוג "אניסקאקיס" הקיימים כיום בבשר הדג במינים הידועים אסורים באיסור דאורייתא של שרץ המים וכפי שאבאר.

הנה בבשר הדגים אנו מכירים כמה סוגי תולעים וכגון "אספורוזאים" הנמצאים בבשר דג הבקלה. טפיל כעין גרגר אורז הנמצא בדג "אלסקה פולוק". טפיל נוסף כעין זה הנמצא בבשר דג הטונה. ועוד תולעים כעין אלו. וכיון שלגבם אין מידע מדויק על מחזור חייהם, ומעולם לא מצאתי תולעים וטפילים כעין אלו במעי הדג אלא בבשרו, הרי שדנים אותם להיתר כסתם תולעים שבבשר הדג, שמותרים באכילה, וכמו שפסק מרן בשולחן ערוך.

שבדג מליח, שהרי יש את המורנא שהוא מותר. עי"ש. ובדרך זו ביאר גם הגאון בעל שו"ת שבט הלוי (ח"ד יו"ד סי' פג בד"ה והשתא) את הסוגיא בחולין, וגם הוא דייק את הדברים ברבינו המאירי. עי"ש.

שהמחלוקת בין הראשונים אינה מחלוקת במציאות:

הנה מה שכתבנו לעיל בשם הרב ערוה"ש שלדעת הרמב"ם כל התולעים באים מבחון ולכן אסרם. יש להבין כיצד יתכן מחלוקת במציאות? בשלמא אם נאמר שזה כדן שרץ הארץ וכפי שביאר הרד"ע והב"ד לעיל, שפיר דמי. אולם מחלוקת במציאות צ"ע. אלא שבשו"ת שבט הלוי הנו', כתב שצ"ל שמחלוקת הראשונים היא בסתמא, כלומר האם סתם תולעת הנמצאת בבשר הדג דינה כמורנא או לא. ובזה מיישב דעת הרמב"ם, עי"ש. ועו"כ שם שלכו"ע משכחת לה גם ההיפך, כלומר משכחת גם שיש תולעים שאינם כמורנא, ומעלמא קאתו, רק שבסתם השו"ע היקל בתולעים שבבשר שדינם כמורנא. אולם אם מתברר על תולעים מסוימים שהם באים מבחון ודאי שהם אסורים. ואין זה סותר

אולם נידו"ד הוא על תולעת "אניסאקיס" [צבעה בהיר ונוטה לשקוף. אלא שלפעמים היא נראית שחורה או בצבעים אחרים עקב המזון שהיא אכלה או שהיא נמצאת בסביבה מלוכלכת. אולם אם לוקח את התולעת בין אצבעותיו ודוחק בה, כל הצבע יורד והיא חוזרת לצבעה המקורי]. שאנו מכירים אותה בוודאות גמורה גם כשהיא בלב הים, ואנו מוצאים אותה בדגים רבים במעי הדג כגון בבקלה, סלמון, סול, קוד, קינג קליפ ועוד עשרות דגי ים נוספים. כמו"כ אנו יודעים בבירור שמחזור חייהם הוא מחיות הים שחיים בקרבת הדגים [=מזונו של הדג הוא דגיגים וסרטנים קטנים הנבלעים על ידו בתוככי מעיהם של דגיגים אלו קיימים תולעים שצבען בהיר ונוטה לשקוף, (תולעים אלו שני צידיהן הוא חד כזנב וללא ראש), במעי הדג הסרטנים והדגיגים מתעכלים לחלוטין, ולא נותר מהם כי אם התולעים שממשיכים לחיות במעי הדג. לאחר מיתת הדג חלק מתולעים זעירות אלו נוברות ומגיעות לחלל הבטן של הדג, וחלקם מתיישבים על כבד הדג או על שאר איבריו הפנימיים ובסוג

דגים מסוימים התולעת אף נכנסת לתוך בשר הדג. מקורם של תולעים אלו הוא מביצים מופרות היוצאות למים מתוך בטנו של כלב ים [שהדגים משמשים לו כמאכל, והתולעים שבתוכו גדלים, מטילים ביצים שיוצאים החוצה עם הפרשות כלב ים]. הביצים הללו שגודלם הוא זעיר ביותר ואין עין רגילה מסוגלת לזהות אותם יורדים לקרקעית הים וכעבור כמה שבועות [תלוי בטמפר' המים] מתפתחים לשלב הזחל השני, בשלב זה הם נבלעים ע"י הדגיגים וכאן הזחל מגיע לשלב השלישי שלו, כאשר הדגיגים נבלעים ע"י הדגים התולעים מגיעים לשלב הבוגר שלהם. וכשהדגים הגדולים נבלעים ע"י חיות הים הם מגיעים לבגרות שלהם בשלב שבו הם כבר מטילים ביצים שיוצאים עם צואת חיות הים וחוזר חלילה]. ואכן בבדיקות שנעשו וגידלו את הדגים הנגועים במקומות שאין בהם חיות ים, לא נמצאו תולעים אלו כלל. [מבדיקות שנעשו במשרד הבריאות בארה"ב (כפי המתואר בספרי המקצוע) נעשה ניסיון ע"י אותם רשויות לגדל את דגי הקוד במקום שאין שם גידול סרטנים, ולא נמצאו כלל תולעים בדגים אלו,

ושבו החזירו את הדגים למקום שיש סרטנים וחזרו ומצאו בהם את התולעים. עוד אוסיף שבבדיקות שעשיתי לדג הקוד במפעל בבומבי שבהודו הגם שמצאתי בתוך קיבת הדג שרימפסים רבים מכל מקום לא מצאתי נימטודות לא בחלל הבטן ולא בבשר הדג. וזה מתאים מאד למחקר שעשו הפרופסורים בארה"ב. והטעם הוא כיון שבאיזור הדייג שאותם דגים נידוגים לא מצויים חיות ים באיזור זה. ואף בדג הסלמון שביררתי באחרונה שיש בו נגיעות מרובה של תולעי אניסאקיס בבשרו, מ"מ אותם שגדלים בכלובים ולא בים הפתוח, נמצאו נקיים לחלוטין ולא היה בהם תולעים כלל]. מכל המתואר לעיל המציאות מתבררת כי תולעים אלו הגדלים בים החופשי, ונכנסים לדג דרך פיו ועקב לחצם בתוך המעינים הם יוצאים לדופן המעינים וחיים שם. [ואני ראיתי ולא זר את אותם תולעים בדגים הנז' כשהם חיים על דופן המעי ואף צילמתי סרט כיצד הדגים חיים בחלל בטן הדג. ואף צילמתי את החורים שהם יוצרים עם כניסתם לבשר הדג]. ודעת המומחים שכניסתם לבשר

הדג היא רק לאחר מיתת הדג כשהדג כבר אינו יכול להתנגד והם עדיין נשארים חיים ואזי הם חודרים לבשר הדג ויוצאים ונכנסים, ורק לאחר הקפאת הדג הם מתים מחמת ההקפאה ואותם שבבטן מתים בבטן ואותם שנכנסו לבשר מתים בתוך הבשר. [ועיני ראו בארגנטינה תולעים חיים בחלל בטן הדג לאחר 5 ימים שהדג כבר נידוג והיה בקירור עם מי קרח במשך 5 ימים והתולעים היו ממשיכים לחיות בבטנו וצילמתי בסרט את כל הנתונים האמורים והיה עימי ת"ח ומומחים נוספים בכל הסיוור]. וא"כ כיון שאנו עוסקים בתולעים שוודאי באו מבחוץ, ואף בהיותם בתוך הדג הם חיים כל הזמן בחלל המעינים של הדגים שלכו"ע תולעים שבמעיינים אסורים מדין תורה כדין שרץ המים. א"כ מה בכך שהם אח"כ נכנסו לבשר הדג, ומה הצדדים ההלכתיים שיש להתירם? ואף אם לא נקבל את דעת המומחים ונאמר שהתולעים נכנסו לבשר הדג בעודו חי, מה זה יעלה או יוריד, הרי זה ברור שהתולעים באו מבחוץ, ואם כן בטל כל ההיתר של "מיניהו קא קגבלי".

באירופה, בארה"ב, דרום אמריקה ועוד. וכולם דיברו בשפה אחת. וכאמור גם אם כל דבריהם אינם נכונים, עדיין לאחר שרואים אותם תולעים ממש במעיים שאין מי שיחלוק שהם אסורים. והם אותם תולעים ממש שנמצאים בתוך בשר הדג, ורואים אף חורי כניסה של התולעת לבשר. א"כ כיצד יתירו אותה תולעת ממש בבשר הדג ויאסרו אותה תולעת במעיים?

דעת פוסקי דורינו הלכה למעשה:

בתשובה אחרת שכתבתי בנידון זה הבאתי דיון גדול של הגאון רבי ישראל דוב הלברשטאם זצ"ל בקובץ מיוחד "ואנכי תולעת" שדן בזה עם יבדלח"א הגאון רבי אליהו פאלק שליט"א מאנגליה והוכיח באריכות לאסור את התולעים שבפנים בשר הדג, כיון שלדעת המומחים הם בוודאי באים מבחוץ, והוא מתאר שם בהרחבה את הפגישות שהוא עשה עמם, וברור שזה אותם תולעים שנמצאים גם בחלל המעים. ואין לחשוש ולומר על דברי חז"ל שהם לא נכונים, כיון שנשתנו הטבעים,

ואותם שרצו להתיר משום הסברא שהתולעים נבלעים ע"י הדגיגים בהיותם ביצים שאינם נראים לעין, הנה כאמור המציאות אינה כך כיון שאין הביצים יכולים להתפתח אלא בטמפ' המים ורק על קרקעית הים, ורק את שלב הזחל ששט במים יכולים הדגיגים והסרטנים לבלוע, והם כבר נראים לעין רגילה. וכל מי שעוסק בתחום מאשר עובדה זו. זאת ועוד, הרי גם לדעתם מ"מ כיון שבוודאות יש ביצים שכן מתפתחים במים שהרי לא כולם נבלעים ע"י הדגיגים וזחלים בשלב זה גם נבלעים ע"י הדגיגים, אם כן לא יהיה אלא ספק, וספק דאורייתא לחומרא. ולעיל ציטטתי את דברי הב"ח שגם אם יש ספק שבאו מבחוץ אסורים מדאורייתא, ורק היכא שוודאי לא שייך שבאו מבחוץ יש להתיר. ובוודאי שאין זה המציאות בנידו"ד. ובפרט שהמציאות האמיתית היא זאת המתוארת לעיל ואת חלקה הגדול ראיתי בעייני בכמה מדינות שונות בעולם. וכדברים הללו ממש הסכימו כל המומחים העוסקים בתחומים אלו וחקרתי זאת בכמה מדינות שונות הן בסקנדינביה,

תולעת בירורי הלכה – סימן ה' שני רט

ועוד שאפשר שחז"ל כלל לא דיברו במקרה כזה, וכל דבריהם זה רק אם איננו יודעים בבירור שמעלמא אתו, אולם בנידו"ד שדעת המומחים שהם תולעים שבאו מבחוץ סומכים על דבריהם, ויש לאסור אותם תולעים מדין תורה. ובתו"ד דחה בשתי ידיים דבריו של הגר"א פאלק בספרו מדריך על תולעים בשפה האנגלית, שכתב להתיר את תולעת הנמצאת בתוך בשר דג הקוד כיון שהדגיגים הקטנים בולעים ביצים שגודלם מיקרוסקופי, והדג הגדול כשבולע את הדגיגים הקטנים שם יש התפתחות של הביצים לתולעת, כך שלמעשה השרץ השרץ בתוך הדג ולא בתוך המים ואינו נקרא שרץ המים כיון שהשלב שהיה במים והוא שלב הביצים אינו נראה לעין ואין לו דין שרץ. אמנם הגרי"ד הלבפשטאם בקונטרסו דוחה את כל דבריו, וכותב: א. שדיבר עם שני פרופסורים שבקיאים בענין ואמרו לו שאכן הביצה מיד כשיוצאת היא מיקרוסקופית, אולם לאחר מיכן היא מתחילה לגדול במים וניתן לראותה בעין, והם גדלים עוד לפני שהם נכנסים לתוך הסרטנים. ועוד, אף אם הם נכנסו לסרטנים בגודל

זעיר, הרי הם מתפתחים בפנים, וכאשר הם נבלעים בדגים הוי כפירש מתמרה לתמרה, שהגמ' נשארת בצ"ע, והרי קיי"ל שספק דאורייתא לחומרא. ועוד שאף אם נאמר שמינייהו קגבלי, מכל מקום יוצא אם כן שהם קיבלו את הדין של הדג, אז אם הם נוצרו בסרטן דינם כדג טמא. ועוד בכלל כתב לפקפק על כל היסוד הנז' שלא נראה בעין, כיון שכל מה שהתירו אם הם לא נראים לעין אזי א"א לאוסרם שלא ניתנה תורה למלאכי השרת. אמנם אם הם בסוף גדלו, ולפני"כ שרצו במים, הרי יש לנו כאן שרץ ששרץ במים, ואמנם בתחילת גידולו הוא קטן, אך כיון שהמשיכו וגדלו, הרי הם אסורים כדין שרצים גמורים שהרי הם באו מבחוץ. ולכן לדעתו שרצים אלו אסורים מדין תורה. [ובסוף קונטרס זה, הביא קונטרס נוסף "עין לא ראתה" ועיקר דבריו שגם דבר שאינו נראה אלא במיקרוסקופ הוא אסור, ורק במקום שיש חרקים שלעולם לא יגדלו ותמיד ישארו זעירים יש להתיר, אולם דבר שבהמשך מתפתח יש לאסור (וראה לקמן בסוף התשובה שהבאתי שכך ס"ל גם למו"ר

רי תולעת בירורי הלכה – סימן ה' שני

הגאון הגדול הגריש"א שליט"א).
וכן דחה שם את דברי הרה"ג
משה ויא שליט"א שכתב לו
בתשובה את דברי גדולי הדור על
שאלתו שכיון וחכמי המחקר
שוללים לחלוטין את דברי חז"ל,
על כן אין לסמוך עליהם. וכתב
ע"ז שלא שאלו את השאלה
בצורה נכונה אליהם. ובסוף
הקונטרס הביא את תשובתו
השניה של הרב פאלק שחיזק את
דעתו להתיר, ושוב הרב המחבר
דחה את דבריו, ובפרט שרואים
בבירור שהתולעים נמצאים רק
במקום שיש את הכלבי ים
והדולפינים, וברור שמעלמא קאתו
ולא מעצמם נוצרים. ולכן לדעתו
שרצים אלו אסורים מדין תורה.
והביא שם בסוף החוברת בהוספות
שכ"כ הגר"ח"ד וויס בספרו ויען
דוד בסי' קיד. ועוד הביא מכתבי
תשובה שהסכימו לדבריו להלכה
הגר"ש וואזנר שליט"א, והגר"מ
שטרנבוך שליט"א והגר"נ
געשטעטנער שליט"א. עכת"ד.

ובאמת שמרן בעל השבט הלוי
שליט"א כבר פירסם את
הדברים לאסור בספרו שו"ת "שבט
הלוי" (ח"ד יו"ד סי' פג) וביתר

שאת והכרעה במש"כ בחלק ז' יו"ד
סי' קכז, ששם כתב שזה כבר
נתברר שמעלמא קאתו. והוסיף שם
שאין זה סותר כלל לדברי חז"ל
הקדושים. עי"ש.

וכן פירסם לאסור הגאון רבי נתן
גשטעטנר שליט"א בספרו
שו"ת להורות נתן חלק תשיעי יו"ד
סימנים כג – כה. והאריך בזה מאד
כיד ה' הטובה עליו, עיי"ש.

וכאמור כן דעתם של הגאונים
הגר"ח"ד וויס בספרו ויען
דוד בסי' קיד. והגר"מ שטרענבוך
שליט"א בדברי תשובתו להגאון
רבי ישראל דוב הלברשטאם זצ"ל.
ובימים אלו ממש נאמר לי ע"י
שליחיו של מו"ר הגאון הגדול רבי
חיים גריינמן שליט"א שלאחר
שראה מה שכתבתי בנידון, ולאחר
ששליחיו ראו בביתי ובמעבדה של
המכון את התולעים בעיניהם, דעתו
היא לאסור תולעים אלו כדין שרץ
המים האסורים מדין תורה.

והנה לאחר שהתפרסמה תשובתי
הראשונה, שלח אלי ידידי
הרה"ג משה וויא שליט"א, מכתב
ובו תמה מדוע לא ציינתי גם את
הרבנים המתירים וכפי שהביאם
בספרו "בדיקת המזון כהלכה" ח"א

תולעת בירורי הלכה – סימן ה' שני ריא

עמ' 110. ובכן הגם שציין שם לדעתם של מרנן הגרשז"א והגר"צ אבא שאול זצ"ל ויבדלח"א הגר"נ קרליץ והגר"ח גריינמן [ראה בדברינו לעיל שבנידו"ד הורה הגר"ח גריינמן שליט"א לאיסור. ש.ז.ר.]. מ"מ כתב שם שטעמם הוא משום שבמים גודלם היה מיקרוסקופי, עי"ש. וא"כ כפי שכתבתי לעיל היום רואים בבירור תולעים אלו כשהם נמצאים במים וגם בגודל הנראה לעין, וא"כ טעם ההיתר נתבטל. ועוד ציין שם לדעתו הגדולה של מו"ר הגרי"ש אלישיב שליט"א, שלא קיבל טעם ההיתר שזה מיקרוסקופי, וכיון שכעת היא נראית לעין אף שבמים היא הייתה בלתי נראית לעין, נחשב כפירשה ואסורה. ומ"מ למעשה פסק להתיר [ולא ביאר מדוע]. אלא שבהמשך כתב שהגרי"ש אלישיב שליט"א אסר התולעים שבתוך בשר ה"וויט פיש" והם אסורים באכילה. כיון שבנסיונות שנערכו רואים בבירור שהתולעים באים מבחוץ ולכן פסק להחמיר. אלא שהדגיש שכוונתו רק למקרים כגון אלו שיש עדות ברורה שהם באים מבחוץ. עכת"ד. ואם כן גם בנידו"ד שכאמור יש עדויות

ברורות שתולעת אניסאקיס היא באה מבחוץ, ובפרט שבנידו"ד אין צריך לכך מומחים כיון שעיינו רואים אותם בים, ובמעי הדגים ובתוך המעיים יחד עם האוכל שהוא בוודאי בא מבחוץ. אם כן יש לצרף גם את דעתו הגדולה של מו"ר הגרי"ש אלישיב שליט"א לאוסרים.

סיכום:

לאחר שנתברר שתולעת "אניסאקיס" חיה בים הפתוח, ונכנסת אל הדג מבחוץ, ומשם נכנסת לבשר הדג, הרי שלא לסוג תולעת זו כיוונו הפוסקים המתירים תולעים שבבשר הדג [ולא מיבעיא לדעת הרמב"ם וסייעתו שאוסרים כל תולעים שבבשר הדג]. כיון שגם המתירים כולם ענו כאחד ואמרו שאם זה בא מעלמא זה אסור. ובנידו"ד שתולעים אלו חיים גם בים הפתוח וגם במעי הדג, וכולם רואים אותם, ואין זה ענין לויכוח של מומחים. וממ"נ אם כדעת המומחים ודאי שזה אסור. וגם אם לא, אחר שתולעת מסוימת זו נמצאת גם בים וגם במעי הדג ובחלל בטן הדג הרי זה יהיה ספק איסור דאורייתא, ואסור. וכמו שכתב רבינו הב"ח לאסור בנמצא

ריב תולעת בירורי הלכה – סימן ו' שני

בחתיכת בשר היכא שיש ספק שבא מבחוץ. ולא התירו אלא היכא שבוודאות אין התולעים יכולים לבוא מבחוץ. וכל זה בסוג תולעת זו, אך שאר סוגי תולעים וטפילים שמצויים בבשר הדג, ולא נמצאו במעיו הרי שבסתם ההלכה להתיר תולעים שבבשר הדג. וכן הורו להלכה איסור הגאונים הגר"ד ווייס והגאון רבי ישראל דוב הלבפשטאם זצ"ל ויבדלח"א מרנן פוסקי דורינו הגאון בעל שו"ת שבט הלוי. הגאון רבי חיים גריינמן. הגאון רבי נתן גשטעטנר והגאון רבי משה שטערנבוך שליט"א.

ובנידו"ד נראה ברור שגם דעתו הגדולה של מו"ר הגר"ש אלישיב שליט"א לאסור תולעת זו, וכפי שאסר בדג "וויט פיש" כיון שברור שהתולעים באו מבחוץ וה"ה בנידו"ד. וכן נראה עיקר הלכה למעשה וכמו שכתבנו לעיל. [ויותר נראה לי שכל מי שהתיר בזה כפי שציטטו משמם, אין המציאות הידועה לנו כיום הייתה ידועה גם להם]. וכן דעת מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א לאסור תולעים אלו כדין שרץ המים [ראה בהסכמתו לספר זה].

**בברכת התורה
שניאור ז. רווח**

סימן ו'

בירור הלכה [לא למעשה] בדין ביצי דגים ללא

סימני טהרה בזמנינו

והנה הטעם העיקרי שהתעוררתי לכך הוא בגלל שקיים ביקוש אצל אניני טעם רבים לקנות ביצים אלו לאירועים מיוחדים. אלא דא עקא ביצי הדגים המצויים בארץ למכירה בכמויות גדולות הם ביצים קפואים המגיעים אמנם עם השגחה מחו"ל, אלא שההשגחה היא על סימני

יח כסלו תשס"ה

נתעוררתי על אודות כשרות ביצי הדגים בזמנינו באם אפשר לסמוך על סימני הטהרה המפורטים בפוסקים הלכה למעשה גם בזמנינו, או שמא יש חובה לייצרם רק תחת השגחה צמודה.

תולעת בירורי הלכה – סימן ו' שני ריג

היה אפשר לסדר השגחה צמודה במקרה הזה].

ובתחילת דברי אציין שמוכרים לי
דברי קודשו של פוסק הדור הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל שכתב בשו"ת אגרות משה חלק יו"ד ג סימן ח שכשליכא שום סימן כדגים מקולפים והסמיכות הוא רק על טביעות עין אינו כלום אף במוחזק בכשרות כשיאמר שמכיר שהוא דג טהור כשלא יאמר שמכיר ממש שהוא דג פלוני דכי מכיר כל הדגים שבעולם כשהן קלופין בטב"ע על הבשר של הדג. שלכן אף שודאי אם ישראל מוחזק בכשרות אמר שהוא דג טהור והלך יש לנו לומר שודאי הכירו בטב"ע ממש איזו דג הוא משום דיש לסמוך שבעצמו יודע שאין טב"ע כזה שאינו מכיר ממש איזו דג אינו כלום, אבל כשהוא לפנינו יש לנו לשאול זה ממנו אם טב"ע שלו שאומר הוא שמכיר ממש איזה דג, דאולי לא אסיק אדעתיה שיש לחוש לדגים שלא ראה אותם מעולם שהן טמאים ומראה בשרם דומה לזה, וכ"ש כשאמר בפירוש שאינו מכיר איזה דג הוא אבל מכיר בטב"ע שהוא דג טהור אינו כלום דאף

טהרה ולא על תולעים. והמדובר הוא בביצי דג בקלה מארגנטינה, ביצי דג קוד מדנמרק ביצי דג הרינג מהולנד ועוד. שריבוי התולעים שם הוא ממש גדול, וכמעט שא"א לנקותם אלא אם כן יוציאו את כל הקרום בבת אחת וכמפורט בספרי תולעת שני כרך שני בפרק העוסק בביצי דגים.

ומאידך יש ביצי דגים מסוימים
ממקומות ומפעלים שונים בעולם שהם נקיים מחשש תולעים [כגון ביצי בורי ממאוריטניה שבבדיקה נמצאו נקיים, וכן ביצי קרפיון מחלק מהאגמים בארגנטינה שנמצאו נקיים], אלא שאין להם כשרות על סימני טהרה, כלומר הם אינם מיוצרים תחת השגחה צמודה. ואמרתי בליבי כיון שיש להם לכאורה הסימנים המוזכרים בפוסקים יש מקום להתיר להשתמש בהם, ואולי עדיף מאשר לקחת עם השגחה ובריבוי תולעים. [ועיקר השאלה התעוררה על יצרן בארץ שרצה לייצר ביצי בורי עטופים בשעווה כשמקורם במאוריטניה, ובבדיקות מצאתי את הביצים נקיים מתולעים, אלא שהביצים מגיעים קפואים כבר מהאוניות שבים, ולא

ריד תולעת בירורי הלכה – סימן ו' שני

שמוחזק בכשרות הרי ודאי טועה בסברותיו ודמיוניו.

ובהמשך גם כתב שאין לסמוך בזה על מה שהתנו בקנין החוזה (קאנטראקט) שרק מיני דגים אלו שייחדו קנו שבשביל זה מירתתי מדינא דמלכותא דהרי הם מאמינים לכל אדם ובאמירה בעלמא על מה שאומר שמכיר שהוא מדג זה וזה. ולכן מוכרח להיות משגיח שיהיה שם כל העת כי על יוצא ונכנס להיות שם בעת שקולפין את הדגים אף שידעו הבעלים והפועלים שלא יקלפו אלא מינים שיש להם קשקשת ואף שיאמרו שרק מינים אלו, דהרי שייך השגחה ע"י יוצא ונכנס בדבר הנעשה מעט מעט בידיים שיהיה מירתת להתחיל לקלוף דג טמא דשמא יכנס באמצע, אבל בכאן שנקלפים במכונות גדולות ובזמן קצר כבר נקלף אף בשעה קטנה שיאמדו שודאי יתאחר הרי יכולין לערב כמה דגים טמאין. וגם בענין יוצא ונכנס אף במקום שסגי בזה רבו המכשולות שמקילין בזה הרבה עד שכניסתם הוא לפעמים רחוקות שכבר יודעין הבעלים והפועלים בערך ולא מירתתי כלל, אבל

בקלוף הדגים צריך להיות במקום שהוא משגיח תמידי ממש. וכשנשלחו דגים כשרים הקלופים וחתיכות דגים וקרבי דגים ממקום שהוא למי ששולחים צריך שתי חותמות כדאיתא בע"ז דף ל"ט ע"ב ואיפסק בש"ע ר"ס קי"ח.

ועו"כ הגרמ"פ בשו"ת אגרות משה חלק יו"ד ד סימן א לחזק את דבריו שאין לסמוך להכשיר קרבי דגים המיוצרים בבתי חרושת ללא השגחה תמידית שהדגים כשרים, וגם על מה שהתנו בקנין החוזה שרק מיני דגים אלו שייחדו קנו, שבשביל זה מירתתי מדינא דמלכותא. דהרי בתי החרושת הם מאמינים לכל אדם, ובאמירה בעלמא על מה שאומר שמכיר שהוא מדג זה וזה, ולכן לא שייך לומר שמירתתי. וגם בהשגחה על ידי יוצא ונכנס לא סגי, דזה שייך רק בדבר הנעשה מעט מעט בידיים שיהיה מירתת להתחיל לקלוף דג טמא דשמא יכנס באמצע. אבל כשנקלפים הדגים במכונות גדולות ובזמן קצר כבר נקלף, אף בשעה קטנה, שיאמדו שוודאי יתאחר, הרי יכולין לערב כמה דגים טמאים. וגם בענין יוצא ונכנס אף במקום שסגי

תולעת בירורי הלכה – סימן ו' שני רטו

בזה, רבו המכשולות שמקילין בזה הרבה, עד שכניסתם הוא לפעמים רחוקות, שכבר יודעים הבעלים והפועלים בערך, ולא מירתתי כלל. חס ושלום לומר כן שהפסקים סותרים זה את זה וטעות הוא, חדא דהתשובה ביו"ד ח"ג עוסקת בדגים שאי אפשר להשגיח עליהם ביוצא ונכנס כנ"ל, ועוד שהתשובה ביו"ד ח"ג מבררת שההיתר בתשובה שביו"ד ח"א גבי יוצא ונכנס הוא דווקא כשהשגחה זו מספיקה לברר שאין כאן תערובת איסור. עכד"ק.

אלא דעדיין לכאורה בנידו"ד יש פנים להקל, שהרי שנינו ברמב"ם בהלכות מאכלות אסורות פרק ג': "ביצי דגים סימניהם כסימני ביצי העוף, אם היו שני ראשיה כדין או חדין טמאה, אחד כד ואחד חד שואל לישראלי המוכר, אם אמר לו אני מלחתים והוצאתים מדג טהור אוכל על פיו, ואמר אמר לו טהורין הם אינו נאמן אלא אם כן היה אדם שהוחזק בכשרות".

ומרן בבית יוסף יורה דעה סימן פג אות ח (בד"ה וכתב עוד) כתב בתו"ד וז"ל: וכתב עוד הרשב"א

עוברי דגים והם הביצים המקובצים וכו'. כ"כ בתורת הבית (קצר סח). וכן נראה שהוא דעת הרי"ף (ע"ז יז.) וכו' אלא ודאי הדעת מכרעת כדברי רבינו תם וכן נראה שהוא דעת רש"י ור"ח דדוקא סימני ביצים לאו דאורייתא אבל סימני עוברי דגים דאורייתא עד כאן. מכל מקום אינם דברים מוכרחים וכיון שכן לא היה להם להקל באיסורי תורה וז"ש הרב המגיד היאך פסק להקל בשל תורה בלא טענה מוכרחת כלומר אף על גב דאיכא טענה מכל מקום כיון דאינה מוכרחת לא היה לו לפסוק להקל בשל תורה והרא"ש (שם) כתב בדבר ברונא אמר רב קרבי דגים ועוברין וברייתא גם כן כתב כך סימני עוברי דגים אלמא דס"ל דקרבי זירא נקטינן. וכ"פ הרמב"ם בפרק ג' מהלכות מאכלות אסורות (ה"כ) וכסברת רבינו ז"ל וז"ל: ביצי דגים סימניהם כסימני ביצי עוף אם היו שני ראשיהם כדין או חדין טמאין אחד כד ואחד חד שואל לישראלי המוכר אם אמר לו אני מלחתים והוצאתים מדג טהור אוכל על פיו ואם אמר לו טהורים הם אינו נאמן אלא אם כן היה אדם שהוחזק

בכשרות עכ"ל. וכתב הרב המגיד מה שהצריכו לומר בדגים אני מלחתיים ובעוף די באומר של עוף פלוני וטהור הוא מסתברא משום שהדגים המלוחים באים מארץ מרחק ומצי לאישתמוטי טפי מביצים צריך שיאמר אני מלחתיים. ומתוך מה שכתבתי בדין קרבי דגים נתבאר דבריו ז"ל: ועכשיו פשט המנהג לקנות ביצי דגים בסתם אפילו מן הגוי ובלבד שיהיו אדומים אבל השחורים אין אוכלים אותם כלל ונראה לומר שהקדמונים חקרו בדבר ומצאו שלא הוצרכו חכמים למומחה או שיאמר אני מלחתיים אלא כדי להתיר כל מין עוברי דגים בין אדומים בין שחורים ואין הספק אלא בשחורים דאיכא מינייהו טמא אבל האדומים נתברר להם שאינו נמצא בשום מין טמא וכדי להסתלק מן הספק חזרו ואסרו כל מין שחורים והתירו כל מין אדומים בכל ענין אפילו מיד גוי ובלי שום בדיקה מאחר שאינו נמצא בטמא כלל ושמעתי שאף על פי שנמצא דג טמא שביציו אדומין כשמולחין אותם חוזרים לשחרות דאי אפשר לטמא שיהיה אדום אחר מליחה בשום פנים בעולם. ובשינויא דרבי

זירא יש חילוף גירסא בספרי רבינו וכצ"ל אידי ואידי מטיל ביצים זה משריץ מבפנים וזה משריץ מבחוץ. **ובאמת** שכך פסק מרן השולחן ערוך להלכה (יו"ד סי' פג ס"ח) וז"ל: ביצי דגים, אם היו שני ראשיהם כדים (פירוש עגולים ועבים ככדים) או חדים, טמאים. (וה"ה בקרביים, נמי דינא הכי) (טור). אחד כד ואחד חד, שואל לישראל המוכר. אם אמר ליה: אני מלחתיים, והוצאתים מדג טהור, אוכל על פיו. ואם אמר ליה: טהורים הם, אינו נאמן, אא"כ היה אדם שהוחזק בכשרות. ועכשיו פשט המנהג לקנות ביצי דגים בסתם, בין שלימים בין נמוחים, ואפילו מן האיני יהודי, ובלבד שיהיו אדומים. אבל השחורים, אין אוכלים אותם כלל.

אם כן לפי פסק זה של מרן השולחן ערוך למדנו שהגם שאינו לוקח מיהודי נאמן אלא מגוי, מכל מקום כיון שביצי הבורי או הקרפיון אינם שחורים אלא אדומים [או צבעים הקרובים לאדום – חום וכיו"ב], מותר ליקחם אפילו מן הגוי ללא השגחת כשרות.

תולעת בירורי הלכה – סימן ו' שני ריז

הרה"ר לת"א על ביצים אדומים שנצבעו לשחורים ומשווקים ככשרים תחת סימן כשרות מארה"ב ודן שם אם יש חשש למראית העין, ולמסקנא כתב שאין בזה מראית העין, וכל שזה יגיע חתום בשתי חתימות כדת אין לחוש ומותר. עכת"ד.

וכל מה שחשש שצריך שתי חתימות זה רק משום שכעת הם שחורים לפנינו ולכן דרוש כשרות, אולם אם אדומים אין כל צורך בכשרות, והדברים ברורים בסוף תשובתו שם שכתב בזה"ל: " והנה אף שהפר"ח סי' פג האריך לחלוק על מרן הש"ע במ"ש שהמנהג להכשיר ביצי דגים אדומים וכן הפרי תואר קרא ערער ע"ד מרן, וע"ע בשו"ת שואל ונשאל ח"א (חיו"ד סי' לב), אולם רוב האחרונים הסכימו לד' מרן הש"ע. וכן השלחן גבוה כתב להשיג על הפר"ח, וסיים, ומנהג ישראל תורה הוא. ורבני דורו של הפרי חדש היטב חרה להם על שהטיח דברים נגד מרן בזה. כמ"ש הרב גנת ורדים. והביאו מרן החיד"א במחזיק ברכה (סי' פג ס"ק טוב), ושגם הכנה"ג כ' שהנכון

אלא שעל דעת מרן השו"ע זיע"א ערערו רבותינו הפר"ח והפר"ת בסי' פג שם. ובשו"ת שואל ונשאל (ח"א יו"ד סי' לב) אף פסק למעשה כדבריהם וז"ל שם: "מרן ז"ל סי' פ"ג ס"ח כתב דעכשיו פשט המנהג לקנות ביצי דגים בסתם בין שלמים בין נימוחים ואפי' מן העכו"ם ובלבד שיהיו אדומים אבל השחורים אין אוכלים אותם כלל והפר"ח ס"ק כ"ו והפר"ת ס"ק יו"ד תמהו הרבה ע"ז ומסקנתם דאין לסמוך על מנהג זה והפר"ת ז"ל כתב עוד דגם מ"ש מרן כנז' אינו אלא למקומו שכן ניסו ובחנו למקומם אבל בשאר מקומות אפשר דגם מרן אוסר ע"ש ומזה נ"ל דפה אי ג'רבא יע"א שלא יש מנהג זה בינינו אין להתירם גם לדעת מרן וכ"ש לדעת הפר"ח והפר"ת ע"ש". עכת"ד.

אלא שהרבה מהאחרונים חיזקו את פסק מרן זיע"א ודחו כל דברי המערערים וכבר צייננו הלכה למעשה מרן הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א בספרו הבהיר שו"ת יביע אומר ח"ו יו"ד סימן ו', שענה על שאלה שהתקבלה אצלו בהיותו

ריה תולעת בירורי הלכה – סימן ו' שני

כדברי מרן. וכ"כ הזבחי צדק וכף החיים שם. ולכן יתד היא שלא תמוט". עכת"ד.

ואם כן דברי מרן שליט"א ברורים וחדים שכך ההלכה וכך המנהג. ויותר מכך כתב שם וז"ל: "ואינם צריכים בדיקה של כד וחד, אלא אפילו שני ראשיהן עגולים מותר. ואף שהש"ך חולק על הלבוש שהתירם, הגה המקור מים חיים הביא מהספר יראים, וחי' הר"ן לחולין (סד), סיוע להלבוש, וסיים שדברי הלבוש דברי אלהים חיים שכיון לדברי הראשונים. ע"ש".

היוצא א"כ להלכה בנידו"ד שכיון וכל ביצי הדגים שאנו עסוקים בהם צבעם אינם שחור אלא צבע אדום או ממיני האדום [ראה בתולעת שני כרך ב בפרק העוסק בביצי דגים תמונות של סוגי

הביצים השונים], יש להתירם לפי דעת מרן השולחן ערוך ובפרט שכך פשט המנהג. [ובפרט שבדגים אלו יש גם את שאר הסימנים שראש הביצים אחד כד ואחד עב.

אלא שכל זה כתבתי בדרך העיון, ובפרט להניח דעתם של אותם האומרים שבזה לא קיבלנו דעת מרן השולחן ערוך כי רבים מהפוסקים לא קיבלו דעתו להלכה. ולכן ציינתי שההיפך הוא הנכון ומרבתינו הספרדים רבו הפוסקים שס"ל כדעת מרן השולחן ערוך וכפי שציננו מרן בעל היביע אומר שליט"א. אלא שלמעשה כל ועדי הכשרות בארץ ישראל נהגו להחמיר בזה לצאת ידי כל הפוסקים.

בברכה

שניאור ז. רווח

תולעת בירורי הלכה – סימן ז' שני ריט

סימן ז'

סימני טהרה בדגים

[ובתוכו יבואר דיני דג החזיר, בלו מרלין, מרלוזה דה קולי

ודג הקינג קליפ ועוד]

ואציין את הדברים שנידונו בעבר בקצרה, ואח"כ אכתוב אודות דג זה.

א. קשקשים שאינם נקלפים

דג החזיר – הנצרן: דג הנצרן נקרא גם דג החזיר, נידוג במימות השונים של ארץ ישראל, דג זה נקרא דג הנצרן שיש בו עוקץ הנפתח ונסגר כנצרה ומכה בו את טרפו. ונקרא גם דג החזיר שצורת ראשו כחזיר. ולדג זה יש עליו צורת קשקשים, אולם הם אינם יורדים בקלות, לא ביד ולא עם סכין, אלא אם כן תולש עמם גם חלק מעור הדג. אמנם לאחר שמניחים את הדג זמן מעל לשעה במים רותחים ועוד כמה פעולות אפשר להוריד את הקשקשים. ועי' בשו"ת שואל ונשאל ח"ה יו"ד סי' סג, שדן באריכות על דג הקרוי עכבר או פאר, שאין קשקשיו יורדים אלא ע"י השריה במים

כ"ו מר חשוון תשס"ו

לכבוד מו"ר ועט"ר הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א הראשון לציון והרב הראשי לישראל שלום וברכה!

הנה היום בצהריים קיבלתי את השליחות שהטיל עלי מו"ר שליט"א ואחרי קידה באתי למלא שליחותו לברר אודות כשרות הדג הנקרא "קינג קליפ" – king klip וכמצווה ועושה עזבתי את כל עיסוקי ומיד נתיישבתי לערוך את מה שידוע לי אודות דג זה.

הנה אודות דג זה מעולם לא שוחחתי עם מו"ר שליט"א. אולם לגופו של ענין בשנה האחרונה עסקתי בכמה סוגי דגים והבאתי את הכרעת הדברים לפני מו"ר שליט"א. אולם סוגיא שלנו נראית לי שונה בתכלית מהאחרים.

לאסור כדין דג טמא. וכן בפועל הראינו דג זה למו"ר הגאון הראש"ל רבי שלמה משה עמאר שליט"א, ולאחר שבדק וניסה להוריד את הקשקשים בכל דרך, ולא צלח. הורה לאסור דג זה.

ב. קשקשים משונים וחדים כמחט

דג – בלו מרלין: דג זה שיין משתייך מסחרית למשפחת דגי הטונה, אולם קשקשיו של דג זה שונים משאר הדגים, בכך שקשקשיו אינם עגולים ושוכבים אחד על מישנהו, אלא חדין כמחט ואינם שוכבים אחד על מישנהו. דג זה הובא לפני כמה מגדולי הדור, ויש שהתירוהו כיון דס"ל שלא מצינו חילוק והבדל בצורת הקשקשים או בצבעם. ראה מה שהובא בשם מו"ר מופה"ד הגאון הרי"ש אלישיב שליט"א בקונטרס אור ישראל עמ' קצד. וכן פורסם בשם הגר"ש וואזנר שליט"א שהתירו דג זה. מאידך אני הבאתי דג זה לפני מו"ר הראש"ל הג"ר שמ"ע שליט"א, ולאחר שבחן את הדג מקרוב, כתב תשובה הלכתית בקיצור נמרץ, ותורף דבריו הם, שהדבר נתון בספק ואין ראייה

רותחין, וכתב למסקנא שמדי פלוגתא לא יצאנו והוי ספק דאורייתא לחומרא, והביא שכן מנהג המקומות לאסור דג זה באכילה. ועי' עוד בשו"ת קול מבשר להג"ר משולם ראטה זצ"ל ח"א סי' יז, שדן על דג החזיר הנז' משאלה שהגיע אליו מדייגים באילת. ושם כתב למסקנא: שדג זה אסור כדין דג טמא, ובפרט שכך נהגו שם. וכן העלה להלכה לאסור דג זה כדין דג טמא הגאון בעל ציץ אליעזר בחלק יא סי' נד, וזאת מכיון שאין לו לבוש שריון קשקשים נקלפים. [הגם שציין שם שלאחר כשבוע מאז שהוא בדק, הביאו בדיקה נוספת, ולחלק מהדגים כן ירדו הקשקשים ללא צורך בהשריה במים חמים. ועל כך כותב שזה מפני שסוג דגים אלה הם שתי משפחות מעורבות זב"ז ומיניו דומים זה לזה ואחד מהם טמא והשני יתכן שהוא טהור]. ולכן למסקנת הדברים כותב: "באשר על כן אין להתיר שום מין ממשפחות אלה כי אין כל אחריות איזה ישווקו וקרוב לודאי שהרבה יכשלו עי"כ באכילת דגים טמאים". עכ"ד. מכל מקום ברור שהדג שקשקשיו אינם יורדים אלא במים רותחים, דעתו

תולעת בירורי הלכה – סימן ז' שני רכא

אכפ"ל שנשתנו אח"כ, ולכאורה לא גריעי יותר מאותם קשקשים שנשרו לחלוטין. ויש לברר עוד היטב את המציאות.

ג. קשקשים קשים וצורתם רגילה אולם דרושה מומחיות לזהותם להורידם

דג מרלוזה דה קולה – הוקי: דג זה מגיע מארגנטינה. הדג מגיע ככל דגי הבקלה עם עור על גבו. אולם העור נדמה כניילון, עור עדין מאד. והוא נראה חלק לחלוטין ללא כל סימני קשקשת או בית קשקש שנראים לעין. בשיחה שלי עם הרב יואל ענתבי שליט"א [בן הגר"א ענתבי זצ"ל] הוא העיד בפני שיש לדג זה קשקשים גדולים שנופלים כשהדג יוצא מהמים, והוא ראה זאת על גבי האניה. זאת ועוד שמבדיקות של הרבה מאד דגים שבדקתי גליתי שיש לדג הרבה קשקשים. אכן במגע הראשון באמצעות הציפורן ההרגשה היא שהעור חלק. אולם באמצעות סכין [שבאורכו הוא מקיף את כל רוחב הדג] שהעברתי על העור [מהצד הנגדי וטבעי של העור], בכל ההעברה ירדו קשקשים רגילים בצורתם ובחזקם ונראים לעין

ברורה להתיר, ועל כן יש להחמיר ולאסור דג זה באכילה. את עיקר מסקנת דבריו ביסס מו"ר שליט"א על דבריו של הגאון בעל הצמח צדק זצ"ל, שדן בחלק א חיו"ד סי' סא אודות דג השאטריא, ובתו"ד כתב שאפשר לומר שכל קשקשין שחדין כמחט, אינם הקשקשים הכתובים בתורה, ובסו"ד נשאר בספק בדבר זה. וכיון שלהלכה נשאר הצ"צ בספק, הורה מו"ר שליט"א שיש להחמיר ולאסור כדין כל ספק דאורייתא, עד שיימצא סימוכין ויתידות חזקות לפשוט את אשר נשאר בספק הגאון בעל הצמח צדק זצ"ל. אולם במקו"א (ראה "תולעת שני" כרך שני בפרק העוסק בסימני טהרה בערך דג זה) ציינתי ששמועה שמעתי מפי כמה מומחים האומרים שדג זה בצעירותו קשקשיו רגילים ככל הדגים, ורק בבגרותו של דג זה קשקשיו הופכים להיות חדין כמחט. ובאמת שלכאורה לפי"ז כפי שקיי"ל שכל שיש לו קשקשים בקטנותו אפילו אם נשרו לגמרי בבגרותו וכגון דג החרב, דינו שהוא כשר לכתחילה, אם כן גם בדג זה יש להתיר לכתחילה כיון שבתחילה יש לו קשקשים רגילים לחלוטין, ומה

רכב תולעת בירורי הלכה – סימן ז' שני

רגילה ללא כל ספק, ומייד הבחנתי שהעור המיוחד של הדג יוצר טעות אופטית שהדג ללא קשקשים אולם אכן יש שם קשקשים, ולכן הוריתי להיתר. [בשיחה שקיימו עמי רבנים מועד הכשרות של הבד"ץ העדה החרדית הסברתי להם את הדברים בעל פה. והם שלחו לביתי שני רבנים מחברי ועד הכשרות של העדה החרדית שראו הכל בעיניהם ומיד ענו כאחד ואמרו שהדג כשר ללא חשש. וראיתי כעת שהם פירסמו את הדברים הלכה למעשה בהיתר של דג זה במדריך הכשרות לפסח לשנת תשס"ו. ופשוט שאין מה לחוש כאן למה שכתבו הפוסקים שדג שקשקשיו אינם ניכרים אלא באמצעות מיקרוסקופ אינו כשר [ראה שו"ת צי"א ח"ה סי' טו. וראה עוד בשו"ת יבי"א ח"ד יו"ד סי' כ. ובשו"ת יחו"ד ח"ו סי' מז]. כיון שמה שהקשקשים כאן אינם ניכרים זה מחמת סיבה חיצונית צדדית. אולם לאחר שמסירים את הסיבה, הקשקש ניכר לכל ללא אמצעים חיצוניים.

ואף שהקשקשים אינם ניכרים אלא לאחר שמסירים אותם מעל הדג, לא איכפ"ל כיון שהעיקר שהם

ניכרים. ואפילו אם אינם ניכרים אלא נגד השמש מותר וכמו שכתבו האחרונים – ראה כה"ח פג אות ד שציטט בזה דעת הרבה מן האחרונים שכתבו כך להלכה. [אלא שבנידו"ד יש בלא"ה עדות של ת"ח שיש לדג קשקשים רבים שניכרים ונשרים על הספינה והרשת בזמן שמעלים הדגים מן המים, וכנו' לעיל].

ד. דג שיש לו קשקשים בצעירותו, ולאחר זמן נושרים במים או בזמן עלייתו מן המים

דג החרב: אודות דג זה דנתי במקום אחר [ראה "תולעת שני" כרך שני בפרק העוסק בסימני טהרה בדגים בערך של דג זה]. ואביא את הדברים בקיצור. דג החרב [מסוג הנקרא בלועזית: swordfish (xiphias) gladius] בממוצע עד הגיעו סביב גיל שנתיים שאורכו מגיע עד 1.5 מטר, הוא מכוסה קשקשים. [יש גם דגי חרב שיש להם קשקשים כל ימי חייהם]. השלת הקשקשים מהדג, כאמור מתבצע עם התבגרות הדג, ולא דווקא בזמן עלייתו מן המים. אולם כיון שבזמן הדייג עולים גם דגים צעירים יותר שיש בהם

תולעת בירורי הלכה – סימן ז' שני רכג

עכת"ד. [המתבונן יבחין מיד כי השם הלטיני של הדג שהוא: xiphias דומה ממש למוזכר בברייתא: "כספתיאס"]. את ההכרעה הלכה למעשה של הכנה"ג ציטטו למעשה מרן הרחיד"א במחב"ר אות ג. הגאון בעל זבחי צדק בח"א סי' פג אות ת. הרב כה"ח סי' פג אות ט, נפש ישעיה עמ' רנ [ובכנה"ג שם מתאר דיון שהיה לוויזיר אחד עם אבי זקנו רבי משה בנבנישתי אודות דג זה, וכיצד הוכיח לו שיש לו קשקשים עד שחזר והודה לו].

אמנם מצינו לשניים מפוסקי דורינו הגאון בעל ציץ אליעזר (ח"ט סימן מ) והרה"ג משה טנדלר מארה"ב, שלפי דבריהם כיון שלפנינו מין אחר ממשפחת דגי החרב ששמו sail fish ויש לו גם כן חרב, והוא בדוק ומנוסה שיש לו קשקשים גדולים בין בקטנותו ובין בזקנותו אלא שהרבה מהם נופלים בשעה שצדים אותו מן הים. וא"כ מי הוא זה שיוכל לקבוע לנו וגם שיוכל לסכן א"ע ליכנס לבית הספק של איסור דאורייתא ולומר בודאות שגם מין הדג הנקרא בשם סווארדפיש הוא ג"כ ממשפחת מין

קשקשים, יש מצב נפוץ מאד אצל הדייגים, שכל הקרקעית של הספינה מתמלא בכעין חול כשבנבירה בין החול מוצאים גם קשקשים רבים. והלכה למעשה אין הבדל בין אם הקשקשים נושרים מאליהם בים, ובין אם הקשקשים נושרים רק בזמן העליה מהמים.

אודות דגים המשרים את הקשקשים במים כבר נפסק בגמרא במס' חולין [דף סו ע"א – ב] "ובדגים כל שיש לו סנפיר וקשקשת. תנו רבנן: אין לו עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן, כגון הסולתנית והעפיאן – ה"ז מותר, יש לו עכשיו ועתיד להשירן בשעה שעולה מן המים, כגון אקונס ואפונס כספתיאס ואכספטיאס ואטונס – ה"ז מותר". ומברייתא זו המובאת בגמ' כתב בעל כנסת הגדולה (יו"ד סי' פג אות עג) שהמנהג הפשוט בכל ארץ ישראל לאכול דג החרב הנקרא בלע"ז [ספרדית] פיש [דג] אישפאדה [החרב]. אע"פ שאין לו קשקשת, מפני שאומרים שבשעה שעולה מן הים מחמת כעסה מתנועעת ומשלכת קשקשותיה, ואולי הוא א' מן המינים שנזכרו בברייתא.

רכר תולעת בירורי הלכה – סימן ז שני

הדג פיש – אישפאדה אשר הבעל כנה"ג מעיר עליו שנהגו בכל ישראל לאכלו בזמן שאין מי שיעיד עליו שיש לו או שהיה לו או שעתיד להיות לו קשקשים. ולדעתם אפשר שהכנה"ג דיבר על הדג הנקרא "סיילפיש", ולא על "סווארדפיש" שהוא דג החרב המצוי היום והוא הנידון דידן. [וראה עוד בחוברת הפרדס שנה מ חוברת ז].

אלא שלמעשה ברור שכל מה שחששו פוסקים אלו הוא כמבואר בציץ אליעזר שאין מי שיעיד עליו שהיה לו קשקשים. אך היום יש מאות עדים שרואים זאת בכל דיג שהם דגים ועולים דגים צעירים ויש עליהם קשקשים, ועוד העידו לפני שבכל דייג יש על קרקעית הספינה קשקשים [בין גרגרי החול השחור]. וכבר העידו על כך כמה מהעוסקים בכשרות שחזו זאת בעיניהם, וגם אנכי כשנתבקשתי לחוות דעתי בענין לבקשת הרבנות טבריה, הביאו לפני את דג החרב הצעיר וראיתי שיש בו קשקשים בוודאות [כנראה לעיל בתמונות 184, 183]. ואם כן נראה שאין בזה חשש, ודג זה מותר באכילה. רק שאנו זקוקים

לעדות ברורה על כך ושהדג יהיה מוחזק ומוכר וידוע. [עי' בערוך ערך "אקונס" ועי' דרכי תשובה יו"ד פ"ג ס"ק טז]. אלא שלענ"ד לאחר שראו דג זה בצעירותו כמה מחברי העוסקים בכשרות הדגים, וגם אנכי הקטן ראיתי זאת בעיני, וגם יש עדות שכן המנהג פשוט בארץ ישראל בתקופת הכנה"ג, דג זה מותר. אלא שלמעשה יש לשמוע להוראת פוסקי הדור שליט"א.

ה. דג שקשקשיו דקים מאד ונמצאים תחת עור עליון

דג קינג קליפ: דג זה מגיע מדרום אפריקה, דרום אמריקה ועוד. בדג זה יש את הזן העיקרי, ויש זנים שקצת דומים לו. הזן העיקרי צבע עורו נוטה לצבע ורדרד, הדג גדל בקרקעית הים, במבט כללי נראה שלדג אין קשקשים כלל, אולם זה עקב עור שומני שעוטף אותו. אך למעשה תחת לעור הזה יש את העור הצמוד לגוף הדג ועל גביו יש קשקשים, אלא שבתחילה קשה לזהותם ורק לאחר התבוננות ולימוד היטב אפשר להבחין בקשקשים. אמנם כאשר לומדים היכן הקשקשים אפשר להורידם בקלות, וכשמורידים את הקשקשים

תולעת בירורי הלכה – סימן ז' שני רכה

אין כלל פגיעה בעור כך שלא ניתן לומר שזה דילדולי עור. צורת הקשקשים, הם אינם חדים [כבשל דג "בלו מרלין"] אלא צורה רגילה של קשקש. מאידך הקשקשים שונים מדגים אחרים בזה שהם רכים מאד [אלא שבשהיה של זמן הם מתקשים] ומתקפלים במקומם, ומקום אחיזתם בדג מועט מאד.

הנה הדיון אודות הכשרות של דג זה כבר נפתח לפני שנים רבות כאשר ראשון המדברים אודות דג זה הוא הראב"ד דיוהנסבורג הגר"י קוסובסקי זצ"ל [גיסו של האחיעזר], שבנו הגר"מ קוסובסקי מעיד שאביו בדק את הדג הזה יחד עם רב נוסף והעלו בבירור שהדג הוא טהור. ובמכתב מתאריך י"ט כסלו תשי"ד, הוא כותב וז"ל: ביקרתי במחסן של סוחרי הדגים ובדקתי את הדג הזה ומתברר לי ספק שיש לו קשקשים והוא טהור". ומאידך במכתב אחר של הגר"י זלצר זצ"ל ראב"ד דקהילת עדת ישורון ביוהנסבורג, מיום צום גדליה תשי"ח, כתב את העדות על הרב קוסובסקי האב ובנו שבדקו והעלו שהדגים כשרים. אלא שציין בשם הרב צימרמן שהעיד בפניו

שהבי"ד בקיפטאון לא הכשירו את הדג הזה. אלא שבימים אלו הוציא הרב יוסף מלצר שליט"א רב דקהילת עדת ישורון מכתב [מיום יב מנ"א תשס"ד] שמעיד שתח"י יש את ההתכתבויות בין בי"ד דקיפטאון והבי"ד דיוהנסבורג, ועיקר התכתבות היתה שיש דג הדומה לקינג קליפ ועליו אין קשקשים כלל, והם טענו שהיה לבי"ד ביוהנסבורג להבהיר את הסוג המדויק של הדג. והבי"ד ביוהנסבורג ענו להם שהדג השני הטמא אינו מצוי כלל בשוק. ובפועל כיום גם בד"ץ דק"ק יוהנסבורג וגם בד"ץ דק"ק קיפטאון מאשרים את הדג הזה כדג כשר. וכמו"כ הוא מעיד שאביו זצ"ל מעולם לא אסר את הדג למרות שהוא לא אכל דג זה מעולם.

בנוסף לעדויות האמורות מעיד במכתב מיום יז טבת תשס"ה הגרמ"ד גוטניק מועד הכשרות דסידני, שלפני 25 שנה כבר בדקו את הדג הזה וראו שיש לו קשקשים קטנים לאורך כל גופו, וכשמסירים אותם הם אינם עושים פגם בעור, וזה סימן הכשרות המקובל בדגים. ולכן הוא כשר והם

רכו תולעת בירורי הלכה – סימן ז' שני

נוהגים לאכול דג זה בכל הקהילות של מלבורן וסידני. ושוב לפני כמה חודשים בדקו הרבנים במקום, וביניהם הגר"צ בעק שליט"א מו"צ דקהילת החרדים עדת ישראל במלבורן, והגרמ"ז גוטניק מנהל ועד הכשרות במלבורן, והגיעו כולם למסקנא שהדג כשר.

ומאידך הגר"י פויפר שליט"א לשעבר מו"צ בק"ק יוהנסבורג, יצא לערער על כך שרוב הציבור ורוב הקהילות מתירים דג זה, לאחר שבעבר הגר"י זלצר זצ"ל אסר זאת. וכן יבדל"א הגר"מ שטרנבוך שליט"א אסר דג זה. ובאמת במכתב מיום יד טבת תשס"ה כתב הגר"מ שטרנבוך מכתב לרב פויפר לחזק את דעתו שאוסרת, והוא מעיד שכן הורה הגר"י זלצר לאסור דג זה. ואף אם יש לו קשקשים הוא אסור כיון שזה אינו כדרך הדגים. לדעת האוסרים הצטרפו חברי בד"ץ העדה החרדית, שכתבו שאין לדג זה סימני טהרה המפורשים בתורה הן מחמת שקשקשיו נמצאים תחת העור. ועוד והוא העיקר שהקשקשים אינם נראים כקשקשים אלא כקליפת עור ואין סימני כשרות מבוררים, והם

מסיימים את מכתבם שאסור לאוכלם כדין שאר שרצים טמאים. [ובאמת לענ"ד קצת תמוה לכתוב שזה מקליפה של העור, שהרי אם זה מהעור היאך הם יורדים בקלות? והיאך אין העור נפגע? ובפרט שיש לזה צורת קשקש. וזה שהקשקשים תחת העור אין בזה חדש וכבר התירו דגים כעין אלו וראה עוד לקמן. וראה לעיל תמונה 189].

והנה כתנא דמסייע לדבריו הביא הגר"י פויפר את דעת הגר"י ביעלסקי מברוקלין שכתב לו שקשקשים אלו בעייתים, כיון שכדי למוצאם צריך חיפוש קשה ומטריד. ומבלי הדרכת בקי א"א למוצאם. ואף לדעת חכמי וילנא שהתירו קשקשים תחת העור, אין זה אלא בכה"ג שיש עליו גלד דק, ולא עור שלם כבדג הזה. ונראה שהם חלק מגדרי העור ולא שריון קשקשים. ועוד הוסיף וכתב, שקשקשים אלו דקים יותר מקרום ביצה ולא נמצאו כאלו בשום דג מקובל. ואף שמרן השולחן ערוך [יו"ד פג] התיר בקשקשים דקים מאד ואינם ניכרים, אם ניכרים ע"י בגד או מים מותרים, אינו ענין לכאן, כי השו"ע דיבר היכא דאיכא

תולעת בירורי הלכה – סימן ז' שני רכו

תורת קשקשת בקצת קושי. משא"כ באלה שמשמושם רך יותר מנייר טישו. ומסיים את דבריו שאף אם יש מי שמתעקש להתיר איך אפשר ללכת אחרי פניית לבבנו לבד במקום שצדדי איסור דאורייתא כ"כ בולטים. עכת"ד.

ובמכתב שנשלח אל מו"ר הרבנים הראשיים לישראל מאגודת הרבנים של אמריקה וקנדה ראיתי שמעיד הרב גינזבערג שדעת הבי"ד של אגודת הרבנים היא לאסור את הדגים הנ"ל. אולם לא ביארו את טעמם לאסור.

ובמכתב נוסף ששלח הגר"צ שכטר מארה"ב להגר"מ קורצטאג רב ואב"ד דיוהנסבורג [הסובר להתיר דג זה] העלה לפניו שתי טענות, האחת, שקשקשים צריכים להיות שריון קשקשים לשמירה [ומדייק זאת מהגמ' בע"ז דף לט ע"א, שכתבה בהו"א שדג שאין לו קשקשים אינו יכול להתקיים במים מלוחים, והוא מסביר שזה משום שאין לו שריון לשמור עליו]. וקשקשים של דג הקינג קליפ רכים מאד וודאי אינם יכולים לשמש כשריון. והגם שהוא אומר שלהלכה לא נראה כן שזה

לשמש כשריון, ומשום שמירה שהרי התירו גם בקשקש אחד, שזה ודאי לא מהני לשמירה, אך עכ"פ זה פשוטו. [הגם שצ"ל שהגמרא עצמה אומרת שאנו רואים שהדג ללא קשקשים כן נמצא במים מלוחים, משמע שהגמרא דוחה טעם זה ולא מסכימה כלל שזה לשמירה, כך שלטעם זה אינו גם ע"פ פשוטו. אולם עי' בשו"ת שואל ונסאל מהדורה א' ח"ג סי' נד, שמשמע שם כדברים הנז' שקשקשים צריכים להיות שריון להגנה, עי"ש. ש.ז.ר.]. ועוד הוסיף במכתבו טענה אחרת וחדשה, שהוא שמע ממומחים שהדג הזה אינו שט באמצעות הסנפירים שלו אלא שוחה בתנועות פיתוליות כשל נחש, והסנפירים שלו אינם אלא לאזן את גופו. וממילא אין לו דין של סנפיר. וכשם שאין לו סנפיר ה"ה שהקשקשת שלו אינה קשקשת. עכ"ד. והוא מסיים שהדג הזה יותר דומה לחיית מים כעין "אאל" [צלופח], שהוא דג טמא, כיון שאינו שט בסנפיריו. ואם הוא חיית מים אז גם אם יש לו קשקשים הוא איננו טהור, והוא מציין בשם הגר"א סולביצ'יק זצ"ל שהוא שמע ממנו שסימני טהרה שאמרה תורה הם לדגים ולא לחיות

רכה תולעת בירורי הלכה – סימן ז' שני

ולכאורה הדג שלפנינו וודאי צורת דג יש לו ולא צורה של חיה ואין לחוש לחשש זה.

ובמכתב הנז' של הרב פויפר שליט"א נז"נ באריכות לאסור דג זה. והוא לא הביא שם מכל האמור לעיל באריכות אודות המנהגים הקדומים במדינתם של בתי דין המקומיים ואת דיעות הרבנים הקדמונים שהתירו, אלא הביא בעיקר את הדיעות שאסרו. והאריך להוכיח שדג זה אסור. ראשית דימה זאת לצלופחא, וכתב שנראה שהמדובר הוא על צלופחא עם קשקשים כי אם לא כן מה החידוש. וידוע שיש מיני צלופחים רבים ויש בהם עם קשקשים, ועל כרחך שהם אסורים משום שקשקשיהם רכים מאד וכעין זה ממש יש בקינג קליפ. אלא שעל דבריו אלו יש להעיר, ואצטט מדברי שו"ת שואל ונשאל הנז' שכתב וז"ל: "אך לפע"ד בלא"ה ל"ק דכפי הנראה בש"ס דהקדים דהוה דמי לצלופחא או דדמי לשפר נונא, וא"כ באמת הי' מקום להתירו דאפשר כבר נשרו בעת עלותו מהמים או שעתיד לגדל לאחר זמן דשרי כמבואר בס"א, ורק משום

ים, אולם חיית ים גם אם יש לה סימני טהרה הם אינם טהורים, ודג זה שאינו משתמש בסנפיריו הוא דומה לחיים מים ולא לדג. עכ"ד.

אלא שראיתי לאחרים שהביאו דיעות המומחים שדג זה כן שט בסנפיריו, ויש לברר את המציאות יותר טוב. אלא שלמעשה נראה לומר באופן ברור שבים יש שני חלוקות האחד דגים והשני חיות. ולדגים יש צורה של דגים, ויש ביניהם כשרים ויש טמאים. ויש סוג שני של חיות והם שונים בתכלית, יש להם כמין רגליים, ואין להם סנפירים וכו'. ובאמת שאפשר לדקדק כך מלשון הרמב"ם שכתב בהל' מאכלות אסורות בפ"ב הי"ב וז"ל: "האוכל כזית משרץ המים לוקה מן התורה שנאמר אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם הרי כלל בלאו זה שרץ הארץ ושרץ העוף ושרץ המים, אי זהו שרץ המים אלו הבריות הקטנות כמו התולעים והעלוקה שבמים והבריות הגדולות ביתר שהן חיות הים, כללו של דבר כל שאינו בצורת הדגים לא דג טמא ולא דג טהור, כגון כלב המים והדלפון והצפרדע וכיוצא בהן".

תולעת בירורי הלכה – סימן ז' שני רכט

ותשתהה שם. ועוד הוסיף להביא מדברי הצמח צדק יו"ד סי' סא בביאור ענין הסיכסוך.

והביא ע"כ כמה פסקי דין שנגזרו מדין זה. א. דברי החכמת בצלאל לאסור הדג שקשקשיו דבוקים וחזקים מאד שלא נקלפו ביד או בכלי. ב. פסק החת"ס עמ"ס נדה דף נא בד"ה הוא אמינא, שכתב לאסור דג שקשקשיו שקועים עמוק בעור וכשהיו מעבירים היד על גופו לא היו יכולים לחוש בהם. והכריע לאסור מדברי התוס' הנז', שקשקשת הוא דבר שהיד מסכסך בו. והוסיף הרב הכותב שזה הן לדעת החת"ס שאוסר קשקשים תחת העור, והן לדעת הבית הלל שמתירים כל שיש עור תחת הקשקש אף שיש עור אחר הפרוש מעליו, כיון שאינו מורגש לכו"ע אסור. ג. הביא את דברי הצמח צדק שאסר את הדג שקשקשיו עומדים וחדים כמחט, וכשהיו מעבירים את היד עליו בין מהראש לזנב ובין מהזנב לראש היד מתעכבת ושוהה והרי זה דומה לסכין אוגרת ולא למסוכסכת וטמא. והרב הכותב הקשה על סברת הסכסוך שגם קשקשים דקים מאד ואינם ניכרים, אם כרכוהו בבגד או במים ונמצאו

דדמי לאותן הדגים שהיו טמאים הוא דרצה לאסור, וכדאמרו דדמי לצלופחא ולשפר נונא, ועיין בתוס' דף ל"ט שם ד"ה ה"ג, ולכך כיון דחזא ביה קלפי, א"כ חזי דנבדל מצלופחא שאין לו קלפים כלל, א"כ לא אחזיק ב' ריעותא, דמ"ש מכל הדגים דרואים אנו בו קלפים ושרי ולא בדקינן כלל, וע"כ משום דמה"ת להחזיק בו ריעותא, וה"ה בזה כל דנבדל מאותן הדגים טמאים דדמי לי'. וז"ב מאד". עכ"ד. הרי שדעתו שאיירינן בצלופח שאין בו קשקשים כלל.

וראה בשו"ת בנין אב ח"ב יו"ד סי' מב שכתב להתיר את הצלופח שיש בו קשקשים. אלא שסיים שמחמת חשש של עירוב עם המינים שאין בהם קשקשים יש לאסור. אך לא חשש מחמת שאר טענות כגון צורת הקשקש או הדג. עי"ש.

עוד כתב שם, שלשון קשקשת הוא מחמת הסכסוך שיש בו. והוא מדברי התוס' עמ"ס חולין דף כג סוף ד"ה איצטריך, שכתבו וי"ל דלשון קשקשת משמע דבר שאינו שווה וחלק דבר שהיד מסכסכת בו. ועי' בשיטמ"ק שם על דברי התוס'. וע"ע ברשב"א עמ"ס חולין דס"ו ע"ב בד"ה מכדי, מש"כ בשם הרא"ש. והביא שם את דברי הגר"ב רנשבורג בחכמת בצלאל עמ"ס נדה דנ"א, שהביאור מסכסך הוא שאם ימשמש בהם מלמטה למעלה מצד הזנב לצד הראש היד תסתכסך

קשקשים מותר. וע"כ שהם כשרים למרות שאין היד מסתכסכת. אלא שביאר את הדברים לפי מה שדייק מהצ"צ שם, שאין הכוונה שהוא מעביר את היד על כל הדג כללי, אלא על הקשקש שעל הדג שלאחר שאתה יודע את מקום הקשקש באם תעביר את היד על הקשקש יש לבדוק האם היד תסתכסך כן או לא, וזה עיקר הדין. ומכל זה מסיק שדג קינג קליפ כיון שהקשקש רך מאד ואינו יכול לעמוד, ואם ידחוק בו לא יעמוד אלא יתקפל לצד אחר, ולא מיקרי דבר שהיד מסתכסך, ומסתבך בו. ויש לאסור הדג מטעם זה.

ולענ"ד אין מכל הנ"ל כלל הוכחה לנידו"ד, כיון שברור שאם יפגוש בקשקש היד לא תעבור כאילו המקום חלק, ואף אם הקשקש יתקפל לצד השני עדיין היד מרגישה בזה, וכל כוונתם למעט היכא שלא נרגש כלל כאילו אין כלל קשקשים והעור חלק, או מחמת שהקשקשים שקועים ואינם נרגשים או מחמת שהם דבוקים. אולם היכא שאתה מעביר את היד ואתה פוגע בקשקש אף שהוא רך ומתקפל לאחור וכיו"ב, עדיין הוא

מקרא מסתכסך, ואינו דומה לקשקש שקוע או דבוק ממש.

עוד כתב שם לאסור על פי תרגום הגמרא לקשקשת "קלפין". ולקליפה יש תכונה שהיא עוטפת וכאן זה לא עוטף עקב רכותו שמתקפל. ועוד שקצהו נתלש מן העור ולא שייך בזה לשון קליפה. ועוד שאין לו תכונת שמירה כיון שאם יתקע בו דבר אינו עומד במקומו. [עי' בזה באריכות בדברי הצמח צדק הנז' שחקר בזה והביא נ"מ לגבי הדג שהוא דן עליו שם].

ולענ"ד אין הדברים מוכרחים, מלבד שבתורה כתוב קשקשת ולא קליפין ולכן הצמח צדק לא הכריע מטעם זה. אולם בלא"ה כיון שצורת הקשקש הוא כעין קליפה והוא עוטף מה לי אם הוא דק או עבה. ואף לפי מה שביאר הרמב"ן בפרשת שמיני שהוא כעין הקליפה המתקלפת מעל הפרי, עדיין גם קליפה דקה מאד וגם קליפה עבה יש שם קליפה. וא"כ גם אם הקשקש המדובר הוא דק עדיין שם קליפה עליו. ויותר מסתבר לענ"ד שההדגשה של קליפין היא, שהקשקש מתקלף כלומר יורד מן העור ברכות ללא

תולעת בירורי הלכה – סימן ז' שני רלא

פגיעה בעור, ולא שדבוק בעור. ואמנם בנידון הצ"צ יש נ"מ כיון שזה כמו שהוא הדגיש שקליפה מורה על קליפות פשוטות ולא דוגמת מחטין חידודין, אולם בנידו"ד שפיר דמי לקרוא לקשקש קליפה כיון שצורתו כקשקש רגיל.

עוד הוסיף טעם לאסור מדברי הרמב"ן פרשת שמיני שכתב שקשקשת הם כעין קליפין עגולים שגלדן דומה לציפורן. ע"כ. ומדייק לומר שאין הכוונה ברמב"ן דווקא שצורתם כצפורן [כלומר עגולים ולא חדים], שא"כ היה לו לומר רק עגולים כצפורן. אלא גם על מהותו שהוא כצפורן כלומר שהמהות דומה לצפורן מבחינת "גלדו עב". וא"כ קשקשים של הקינג קליפ כין שהם רכים מאד אינם דומים לציפורן.

ולענ"ד כל מה שהביא שם שדברי הרמב"ן הם לדינא או לעיכובא, אינו בהכרח. וגם אם נאמר כדבריו, עדיין ודאי שאין כוונתו לעובי הקשקש או חוזקו, שהרי להדיא נפסק בשו"ע שגם הדקים מאד כשרים. ודקים אם נאמר שהכוונה ברוחבם דקים אם כך מוכרח שלא צריך כציפורן, ואם בעוביים מוכרח שאין הבדל בין רך

לקשה. ועי' בספר מקל נועם בסי' נה, מש"כ בסוגריים שם להסביר את דברי השו"ע, ליישב מדברי הרמב"ן. אולם לענין עובי או חוזק או קושי לא מצינו מי שיאמר וייתן שיעור בזה בקשקשים. [וכמו שכתב בפשטות מו"ר הגר"ש וואזנר שליט"א במכתבו המובא לקמן וזת"ד: שלא מצינו שיהיה חילוק בצורה או בעובי הקשקש וגם אם הוא דק מאד כשר". ובכלל לענ"ד קשה לקבוע שיעורים והגדרות בהגדרות קשקש לענין עוביו, צבעו, וכו'. כאשר מרן בשולחן ערוך מייחד פרק שלם להלכות דגים וסעיפים מיוחדים לקשקשים ולא מזכיר מאום מכל זה. ובפרט אחר שמרן בשולחן ערוך מדגיש שקשקש כשר זה גם אם הוא דק מאד. ואם היה בזה איזו הגבלה, ברור שמרן השו"ע לא היה סותם בזה. ולכן פשוט לענ"ד שאין בזה כל הגבלה בעובי או בדקות, וכל שיש לו צורת קשקש והוא נקלף בלא לפגוע בעור, הרי זה כשר. ובפרט שכל רבותינו האחרונים הרבו לצטט את הדין שגם אם הקשקשים דקים מאד עד שאינם ניכרים אלא בשמש, שזה כשר ואף אם זה לאחר שקלפוהו מן הדג, אם

רלב תולעת בירורי הלכה – סימן ז' שני

כן ברור שה"ה בנידו"ד ואפילו שזה דק מן הדק, כלומר שעיקר השיעור שרואים אותו, ולא אכפ"ל כלל מה עוביו. וראה כה"ח סי' פג אות ד שציטט בזה דיעות האחרונים.

ועוד דיון יש בדג זה, והוא שהקשקשים נמצאים על עור תחתון כשמעליהם יש עור עליון נוסף. ולעיל רמזתי למחלוקת החתם סופר והרב בית הלל בד"ז. ועי' עוד בספר דרכי תשובה סי' פג ס"ק י שהביא חבל פוסקים שס"ל שכיון ולאחר קילוף הקשקשים נשאר תחתיהן עור דג בשלימותו לא איכפת לן מה שיש עוד עור אחר פרום על הקשקשת.

וכן דעת חכמי וילנא בתשובתם המפורסמת להתיר דג כעין זה. והביאו תשובה זו גדולי האחרונים להלכה [ראה בדברי הפר"ח בקונט"א על סי' זה. המחזיק ברכה סי' פג אות ב. ובחי צדק סי' פג אות ז. הרב כף החיים סי' פג אות ח ועוד] שדג המכוסה בעור דק, ותחת העור יש כמו חדרים קטנים מרובעים ומונח בהם קשקשת אחת וא"א לקלפן רק בסכין, שהדג מותר באכילה. עכת"ד. וה"ה בנידו"ד. ומה שציין

בשם הרה"ג ביעלסקי שליט"א, שכל היתרם הוא רק בעור דק ולא בכה"ג שיש עור ממש. ראשית, לא הבנתי את דבריו כי המציאות אינה מורה כן, אלא שלאחר שגירדתי מעט ביד הגעתי מיד לקשקשים ובאמצעות הגירוד בציפורן ובסכין הוצאתי קשקשים רבים. ולא הסרתי עור שלם. ובכלל יש לדעת כי העור העליון השומני הוא כיסוי אפיתל רב שכבתי שעשיר בתאי בלוטה רבים השופעות ריר שתפקידו להפחית את חיכוך הגוף במים ומקל אגב כך את השחיה ומסייע לדג להיחלץ מאויביו. ומתחת לחיפוי זה מצויה רקמת חיבור שבה תפוסים ומונחים הקשקשים. כך שזה אף אינו מוגדר כעור, ולכן בגירוד על חיפוי זה מתגלים הקשקשים. וכך המצב בפועל עם דג, וכשאני בעצמי בדקתי דג זה לא הסרתי כלל איזו חתיכת עור, אלא בגירוד של החיפוי נתגלו הקשקשים.

ועל כך שזנבו לא מפוצל עי' בדרכ"ת שם ס"ק לז, לענין דג שזנבו לא מפוצל, שהגם שבב"י הביא משם רבי יהודה החסיד לטמא, מ"מ רבו האחרונים שס"ל

תולעת בירורי הלכה – סימן ז' שני רלג

של הלכה ביו"ד סי' פג שדגים שקשקשיהם דקים מאד ואינם ניכרים, אם כרכום בבגד ונמצאו קשקשים, מותרים. ומאידך לא הובא בטור ובשו"ע שום צורה היאך צריכה להיות הקשקשת. והוסיף שנידו"ד אינו דומה כלל לנידון הצמח צדק בדג שיש לו קשקשים חדין, כיון ששם הוא דן על עיקר היסוד אם מה שיש האם זה בכלל קשקש, משא"כ אלו שמתוחין על העור אלא שהם דקין וקל להורידם. ולכן הוא כותב שמכ"ז לבי נוטה שאין לנו טעם מספיק לאוסרם מעיקר הדין. אלא שמסיים שכדי שלא תהיה תורה כשתי תורות, וכיון שיש המפקפקים ואוסרים, אע"פ שלא מצאנו טעם ברור לדבריהם, לא ינהגו גם המקלים בדג זה עד שיבורר עוד יותר ויושוו הדעות.

ועל סוף דבריו של הגאון בעל שבט הלוי שליט"א מצאתי שכתב כלשונו הטהור, אולם לכיוון ההפוך שהמחמירים עושים חילול השם ויוצרים שיאמרו שיש שתי תורות, בנו של הגאון בעל הנוב"י בבואו להגן על תשובת מו"א הגאון בעל הנוב"י מפני החולקים, בתשובתו

שאם יש סנפיר וקשקשת אין לחוש לזה והדג טהור. ולא בכדי השמיט מרן בשו"ע דין זה.

והנה בדעת פוסקי דורינו ראיתי כמה דברים. הנה בדעתו של מו"ר הגאון הגריש"א שליט"א הגר"מ קורצטג שליט"א מעיד במכתבו שהוא אמר לו שצריך מסורת, וכשהוא ענה לו שיש מסורת מהגר"י קוסבסקי זצ"ל, הנוכחים הבינו מדבריו שאפשר לסמוך ע"ז. ומאידך רבנים אחרים שהיו שם לאחר זמן, פירסמו בשמו שאין ליתן חותמת על זה אלא כשר אך לא למהדרין.

הגאון רבי ניסים קרליץ שליט"א כתב בכת"י בכ"ז אייר תשס"ד שיש להתייחס לדג כאל דג טמא. ומאידך ביג סיון תשס"ד כתב שלאחר בירורים נוספים נמצא שיש קשקשים על הדג והוא טהור. ושוב בכ"ג שבט תשס"ה כתב שלאחר בירור ועיון נוסף הוחלט שלמעשה לא ראוי לאכול דג זה.

אמנם הגאון בעל שו"ת שבט הלוי שליט"א כתב בתשובתו מיום שושן פורים תשס"ה להגאון הגרמ"ש קליין שליט"א שמעיקר הדין אין מקום לאסור, כי פשוטה

רלד תולעת בירורי הלכה – סימן ז' שני

נוטה לאיסור והוא מיראי הוראה שא"צ להתיר לשואליו, אבל לא להשמיע קולו ברבים ולהתלונן על המתירין לומר שהם מטהרין את השרץ ולהרעיש בקול ענות לא ענות גבורה. וה' יברך את עמו בשלום להיות נוחים זה לזה בהלכה ומאת ה' ישא ברכה".

וכל מה שכתבתי אינו אלא ציונים ובוודאי שאין אני מכניס את ראשי בין ההרים הגדולים, ותמיד כאשר אני עוסק בבירור סימני טהרה של דגים עומדים ממול עיני דבריו של רבינו בעל המאירי עמ"ס ע"ז דל"ט ע"א סוד"ה הרבה מיני שכתב: "הרבה מיני דגים שקשקשת שלהם דקה מאד ואינה ניכרת, ואם נזדמן לו דג ולא הכיר בו קשקשת וקינחו בסמרטוט וכו'... וכל ספק שיולד לו בעינים אלו אל יקל ראשו בהם עד שיתברר לו, כדי שלא יבוא לידי מכשול. ולא יאונה לצדיק כל און". אלא שלעשות רצון מו"ר כתבתי את הדברים, והוא בכוחו הגדול ובידו הנטויה יכריע ויורנו את הדרך בה נלך.

בברכה

שניאור ז. רווח

אודות דג שקשקשיו נקלפים לאחר שרייה במי אפר וז"ל [מהדו"ת יו"ד סי' כט]: "ואני לא באתי כי אם להצדיק הצדיק דמעיקרא אאמ"ו הגאון ז"ל, אשר מעלתו העיז לדחות דבריו בקש ולהזניח את דבריו כדברי בר בי רב דחד יומא ולגעור באלה אשר סומכים על הוראתו: והנה אהובי אין אני מכיר אותו וגם איש ריבו לא ידעתי מי הוא ומה הוא. אעפ"כ אם לעצתי ישמע לא ירעיש רעש גדול על האוכלים הדגים אשר קשקשיהם נקלפים ע"י מים רותחין או מי אפר כי יש להם על מי לסמוך. ומה שמעלתו כותב שיש חילול השם. הנה יותר ויותר יש חילול השם אם המונן עם רואים שרבו המחלוקות, ולמה יאמרו שנחלקה התורה כשתי תורות ומה בכך שלא נהגו בו היתר מקדם לא יש בזה שום חילול השם. הלא מצינו שרבי ובית דינו התירו שמן וכיוצא דברים הרבה, ובפרט בדבר שלא הוקבע לאיסור מעולם ולא נאסר בפירוש רק שהיו נמנעים ולא הורגלו בו לאכול. ובפרט בזמן הזה בעו"ה אשר כבוד התורה מתמעט ופריצי הדור שמחים אם רואים שני אנשים נצים במחנה העברים. ובודאי שאם כבוד מעלתו